

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Gabriela Škvareková (diplomantka)

BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ PODLE ANGLICKÉ A ČESKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. PhDr. David Elischer, Ph.D.

Katedra:

Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu):

březen 2014

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a tato práce nebyla použita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne _____

Gabriela Škvareková

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji panu JUDr. PhDr. Davidu Elischerovi, Ph.D. za vedení a konzultaci této diplomové práce. Děkuji také celé mé rodině, která mě bezvýhradně podporovala po celou dobu mého studia na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

OBSAH

ÚVOD	6
1 KONTEXT PRÁVNÍ ÚPRAVY	8
1.1 Institut bezdůvodného obohacení	8
1.2 Základní srovnání systému common law a kontinentálního právního systému	13
2 BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ V EVROPSKÉM PRÁVU SOUKROMÉM.....	17
2.1 Návrh společného referenčního rámce	20
2.2 Principy evropského práva bezdůvodného obohacení.....	23
3 BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ PODLE ANGLICKÉHO PRÁVA.....	31
3.1 Předpoklady vzniku bezdůvodného obohacení	33
3.1.1 Obohacení („Benefit“)	36
3.1.2 Na úkor ochuzeného („At the Claimant’s Expense“)	41
3.1.3 Neospravedlnitelnost obohacení („Unjust Factors“)	43
3.1.3.1 Omyl („Mistake“).....	44
3.1.3.2 Neposkytnutí plnění („Failure of Consideration“)	47
3.1.3.3 Nátlak („Duress“).....	49
3.1.3.4 Požadavky orgánů veřejné moci překračující jejich pravomoc („Ultra Vires Demands by Public Authorities“)	50
3.1.4 Neexistence okolnosti, která by vylučovala vznik bezdůvodného obohacení na straně obohaceného („Lack of Defence“).....	51
3.1.4.1 Překážka uplatnění nároku („Estoppel“)	52
3.1.4.2 Změna v právním postavení obohaceného („Change of Position“)	54
3.1.4.3 Nabytí obohacení třetí osobou v dobré víře („Bona Fide Purchase“)	55
3.2 Rozsah a způsob vydání bezdůvodného obohacení („Remedies“).....	56
4 BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ V ČESKÉM PRÁVU	57
4.1 Stručný přehled zákonné úpravy bezdůvodného obohacení od roku 1811 do současnosti.....	57
4.2 Bezdůvodné obohacení podle nového občanského zákoníku a generální klauzule ..	65
4.3 Skutkové okolnosti vzniku bezdůvodného obohacení.....	69
4.3.1 Plnění bez právního důvodu	69
4.3.2 Plnění z právního důvodu, který odpadl	71
4.3.3 Protiprávní užití cizí hodnoty	71

4.3.4	Plnění za jiného	72
4.4	Rozsah a způsob vydání bezdůvodného obohacení.....	74
4.5	Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení.....	77
	ZÁVĚR	79
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	81
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	83
	ABSTRAKT	91
	ABSTRACT.....	93
	KLÍČOVÁ SLOVA	94
	KEY WORDS.....	94

ÚVOD

Předkládaná diplomová práce na téma „Bezdůvodné obohacení podle anglické a české právní úpravy“ si klade za cíl přinést přehlednou komparaci institutu bezdůvodného obohacení v právních řádech dvou uvedených zemí, které patří do odlišných právních systémů. Mou snahou bude uvedená právní pravidla nejenom popisovat, ale také se nad nimi zamýšlet a analyzovat je, abych je mohla porovnat. Cílem analýzy je poukázat nejenom na odlišnosti, ale i na podobnost právních pravidel fungování bezdůvodného obohacení v anglickém a českém právu. Analýza bezdůvodného obohacení u obou právních řádů začíná předpoklady jeho vzniku a končí úpravou promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení. K výběru tohoto tématu mě inspirovalo studium práva bezdůvodného obohacení a principů právní komparatistiky v rámci mého studia na univerzitě v anglickém městě Sheffield. Základ této diplomové práce sice tvoří komparace anglického a českého práva bezdůvodného obohacení, ale tyto dva právní řády jsou součástí Evropské unie, v rámci které dochází ke snahám o europeizaci soukromého práva. Tuto skutečnost není možné při psaní kvalifikační práce opomíjet, a proto čtenáře stručně seznámím i s úpravou bezdůvodného obohacení na úrovni evropského práva soukromého.

Tato diplomová práce je členěna na čtyři kapitoly, které se dále dělí na podkapitoly a dílčí podkapitoly. Jednotlivé kapitoly a podkapitoly obsahují i menší historický exkurz, protože při rozboru a srovnávání bezdůvodného obohacení není možné opomenout vývoj tohoto institutu.

V první kapitole se budu snažit uvést čtenáře do tématu popísem toho, co je bezdůvodné obohacení a kde jsou kořeny jeho vzniku. V této kapitole rovněž nastíním základní rozdíly mezi právními systémy common law a kontinentálního právního systému, do kterých patří právní řády srovnávaných zemí.

Ve druhé kapitole se věnuji výsledkům činnosti studijních skupin, které již dlouhá léta pracují na vytváření sjednocujících právních pravidel částí soukromého práva v rámci Evropské unie. Svou pozornost pak blíže zaměřím na nezávázné právní dokumenty, které měly vliv i na konečnou podobu nového občanského zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb.), a to Návrh společného referenčního rámce a Principy evropského práva bezdůvodného obohacení.

Třetí kapitola je již věnována samotnému anglickému právu bezdůvodného obohacení. Při rozboru jednotlivých předpokladů jeho vzniku bude na vhodných místech uvedeno srovnání s českou právní úpravou.

Poslední, čtvrtá, kapitola je zaměřena na úpravu bezdůvodného obohacení v českém právu. Vzhledem k tomu, že od 1. ledna 2014 nabyl účinnosti nový občanský zákoník, který nahrazuje dosavadní právní úpravu tohoto institutu, v této kapitole přinesu čtenáři i srovnání staré a nové úpravy bezdůvodného obohacení podle českého práva.

Téma předkládané diplomové práce považuji za aktuální a zajímavé právě z toho důvodu, že nový občanský zákoník přináší do jeho úpravy změny, které jsou podle mého názoru hodné pozornosti. Navíc komparace institutu bezdůvodného obohacení ještě nebyla předmětem diplomové práce na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Občanský zákoník z roku 2012 budu v této diplomové práci uvádět ještě jako „nový občanský zákoník“, a to proto, že v době psaní této práce je v účinnosti teprve dva měsíce a považuji za vhodné jej takto odlišovat od předešlých občanských zákoníků popsanych ve čtvrté kapitole.

Terminologicky je tato práce již přizpůsobena nové české právní úpravě, názvy subjektů bezdůvodného obohacení „ochuzený“ a „obohacený“ budu pro přehlednost používat i u rozboru evropské a anglické právní úpravy.

Předkládaná diplomová práce je dokončena podle právního stavu k měsíci březen 2014.

1 KONTEXT PRÁVNÍ ÚPRAVY

1.1 Institut bezdůvodného obohacení

Myšlenka, že nikdo nemá být obohacen na úkor jiného, se v právu začala objevovat již dávno před tím, než se zrodily moderní civilní kodexy. Tato zásada má původ v přirozeném právu. Vyjadřuje morální princip, z jehož samotné přirozené povahy plyne, že se nikdo nemá nespravedlivě obohatit na újmu jiné osoby. V tomto duchu je v justiniánských Digestech formulována i maxima všestranného římského právníka 2. století n. l., Sexta Pomponia,¹ která zní: „*Jure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiozem.*“² Jedná se o konkrétnější podobu jedné ze stěžejních obecných zásad soukromého práva, *neminem leadere*, tedy nikomu neškodit.

V římském právu se poprvé setkáváme s ucelenější úpravou vztahů podobajících se smlouvám v dnešním slova smyslu. Ke vzniku závazkového právního vztahu v nich však vždy absentoval některý z jeho z pojmových znaků, nejčastěji shodný projev vůle stran. Poklasická právní věda tyto vztahy zařadila do systému závazkového práva jako kvazikontrakty, tedy *obligatio quasi ex contractu*.³ V klasickém římském právu (146 před n. l. až 2. st. n. l.) byly vztahy, které dnes označujeme jako bezdůvodné obohacení, podobné zápůjčce („*mutuum*“), při které se převádělo vlastnictví druhově určených zastupitelných věcí s očekávaným vrácením stejného množství věcí stejného druhu. Na rozdíl od zápůjčky se ale v tomto případě takové vlastnické právo převádělo bez existujícího důvodu, anebo z důvodu, který později pominul nebo se nekonal. Příjemce tak nabyl věci bezdůvodně, a pokud je nevydal, ponechal si je neoprávněně. Žaloby z těchto vztahů byly v klasickém právu kondikce z bezdůvodného převodu majetku, *condictiones sine causa*.⁴ V období poklasickém (3. st. n. l. až 476 n. l.)

¹ REBRO, K. *Latinské právnícké výrazy a výroky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. s. 14.

² Podle přirozeného práva je spravedlivé, aby se nikdo neobohatil ztrátou nebo újmou jiného. SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva*. Praha: Lexis Nexis, 2004. s. 284 a 285.

³ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 249.

⁴ Tamtéž.

a justiniánském (527 n. l. až 565 n. l.) byly známy už i jiné důvody neoprávněného prospěchu k újmě jiné osoby. Název kondikce přetrvál, přičemž v justiniánském právu nalezneme jejich následující členění: (1) kondikce nedluhu („*condictio indebiti*“), (2) kondikce toho, co bylo poskytnuto z důvodu, který se nerealizoval („*condictio ob causam datorum*“), (3) kondikce toho, co bylo plněno z potupného důvodu („*condictio ob turpem causam*“), (4) kondikce toho, co bylo plněno z nespravedlivého důvodu („*condictio ob iniustam causam*“) a konečně (5) kondikce z bezdůvodného nabytí („*condictio sine causa* v užším smyslu“), které se uplatňovaly v případech, kdy důvod obohacení neexistoval již v době jeho vzniku (například darování mezi manžely).⁵

Bezdůvodné obohacení, jak je pojmáno v předkládané diplomové práci, je institutem soukromého práva. Vedle smluv a deliktů je jedním z důvodů vzniku závazkového právního vztahu a je hmotněprávním institutem. Jeho ústavněprávní základ je položen v čl. 11 Listiny základních práv a svobod,⁶ podle kterého má každý právo vlastnit majetek a vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu. Závazkový vztah z bezdůvodného obohacení při srovnání se smluvním závazkem můžeme považovat za kvazikontrakt, protože k jeho vzniku schází souhlasný projev vůle subjektů. Česká legislativa samotný pojem kvazikontrakt nepoužívá, ale například v textu francouzského Code Civil z roku 1804 jsou kvazikontrakty, mezi nimi i bezdůvodné obohacení (články 1376 an. Code Civil 1804), zařazeny mezi závazky vzniklé bez souhlasu stran. Oproti deliktům má bezdůvodné obohacení povahu kvazideliktu, protože k jeho vzniku se nevyžaduje ani protiprávnost ani zavinění. Ani pojem kvazidelikt se v českém občanském zákoníku nevyskytuje, právní teorie s ním ale v souvislosti s bezdůvodným obohacením pracuje. Práva a povinnosti plynoucí z bezdůvodného obohacení vznikají mezi jeho subjekty, *inter partes*. V českém právu je tento institut zařazen v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku (dále též „nový občanský zákoník“ nebo „OZ“) v části věnované závazkovému právu. Zvláštní ustanovení v jiných částech zákoníku nebo i zvláštní zákony mohou obsahovat speciální

⁵ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 250.

⁶ Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.

úpravu bezdůvodného obohacení, která bude mít přednost před obecnou úpravou. Pokud zvláštní úprava schází,⁷ použije se obecná úprava z nového občanského zákoníku. Vztah z bezdůvodného obohacení je tedy vztahem závazkovým, jehož obsahem je povinnost obohaceného vydat obohacení a právo ochuzeného toto obohacení požadovat. Pokud obohacený nevydá obohacení dobrovolně, může se ochuzený domáhat svých práv u soudu.

V anglickém právu bezdůvodné obohacení není kodifikováno, je též součástí závazkového práva a v teorii i judikatuře je někdy označováno jako kvazikontrakt. Bezdůvodné obohacení je v tomto právním řádu součástí odvětví restitučního práva („the Law of Restitution“) a vedle vydání prospěchu z civilních deliktů („restitution for wrongs“) je jedním z důvodů vzniku restitučního nároku.

Kontinentální právo bezdůvodného obohacení, které historicky vychází z práva římského, je založeno na principu absence důvodu nabytí obohacení na straně obohaceného, *sine causa* neboli *absence of basis*. Naproti tomu anglické právo bezdůvodného obohacení, jako součást systému common law, je původně založeno na existenci důvodu pro vydání obohacení na straně ochuzeného, tzv. *unjust factors* koncepce. I mezi anglickými právníky ale dochází ke změně pojetí institutu bezdůvodného obohacení. Profesor Burrows, z jehož právníkové učebnice vycházím při psaní této práce, zde polemizuje s profesorem Birksem⁸ právě o tom, zda anglické právo již počalo upřednostňovat princip *absence of basis*, nebo zda se má vydat cestou uplatňování této koncepce a zvolit tzv. „Birksův režim“.⁹ Podle Birksova režimu existuje dvojí bezdůvodné obohacení. V prvním případě, tzv. obohacení bez vědomí ochuzeného („non-participatory enrichments“), ochuzenému není známo, že by obohacený měl z nějakého důvodu něco získat na jeho úkor. Není zde proto žádný důvod (ani domnělý) pro to, aby si obohacený ponechal, co již na úkor ochuzeného nabyl. Obohacený je proto bez dalšího povinen obohacení vydat. Druhou variantou, tzv.

⁷ Srov. § 101 již zrušeného zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁸ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 86 an.

⁹ Tamtéž, s. 99 an.

obohacení s vědomím ochuzeného („participatory enrichments“), ještě dále rozdělil na obohacení ze závazného důvodu („obligatory enrichments“) a obohacení z dobrovolného důvodu („voluntary enrichments“). V případě obohacení ze závazného důvodu na počátku závazkového vztahu existuje závazek, přičemž ochuzený plní za účelem splnění dluhu. Restituční nárok mu v tomto případě vznikne, pokud bylo plněno na dluh, který ještě nebyl splatný, nebo pokud ochuzený plnil na základě neplatné smlouvy, a tehdy, když orgány veřejné moci přijaly plnění, které přesahuje jejich pravomoc. Tato kategorie bezdůvodného obohacení je obdobná té české, která rozeznává i skutkovou okolnost plnění bez právního důvodu. V případě tzv. „voluntary enrichments“ je na počátku závazkového vztahu zpravidla darování s podmínkou. Dárce má v tomto případě právo na vydání předmětu darování, pokud bylo darování zmařeno tím, že podmínka nebyla splněna. I v tomto případě je možné vidět paralelu s českou úpravou bezdůvodného obohacení, a to skutkovou okolností plnění z právního důvodu, který odpadl. Toto nové anglické pojetí je silně ovlivněno kontinentální právní úpravou, ale bylo formulováno tak, aby naplňovalo povahu anglického práva bezdůvodného obohacení. V tomto náhledu má profesor Birks pravdu, že se anglické právo přibližuje koncepci *sine causa*. Na základě nastudovaných rozhodnutí anglických soudů si však dovoluji tvrdit, že tato pořadí zastávají pojetí *unjust factors*, když při rozhodování hledají důvod, jenž nastal na straně ochuzeného a o který má ochuzený opřít svůj nárok na vydání obohacení. Bude si však možné všimnout ve třetí a čtvrté kapitole této diplomové práce, že v některých aspektech se bezdůvodné obohacení podle anglického a českého práva moc neliší. Například pokud jde o omyl. Plnění na základě omylu o existenci dluhu je podle českého práva plněním bez právního důvodu, a zakládá tak závazek z bezdůvodného obohacení. V anglickém právu je omyl („mistake“) jedním z důvodů neospravedlnitelnosti obohacení („unjust factors“) a rovněž vede ke vzniku bezdůvodného obohacení. Proto se domnívám, že není ani tak důležité, pod jakou právněteoretickou kategorií se daný základ pro restituční nárok nachází, ale to, jak bude v konkrétním případě rozhodnuto o (ne)vydání samotného bezdůvodného obohacení.

Beatson a Schrage¹⁰ identifikovali ještě dva rozdíly mezi pojetím bezdůvodného obohacení v common law a v kontinentálním právu. První je ten, že v common law nelze bezdůvodné obohacení striktně zařadit pouze do závazkového práva, protože některé způsoby vydání obohacení působí jako věcné právo v podobě věcného práva k věci cizí, například zřízením zástavního práva na majetku obohaceného. Podle českého práva je bezdůvodné obohacení zařazeno mezi relativní majetková práva a jako způsob vydání se uplatňuje buď naturální restituce, nebo peněžitá náhrada. Vzhledem i k odlišnému konceptu věcných práv v těchto právních systémech v takových případech nemusí být kontinentálním právníkům zcela jasné, zda se stále jedná o nápravný prostředek bezdůvodného obohacení, nebo je to spíše vindikační žaloba na ochranu vlastnického práva ochuzeného. Druhým rozdílem je to, že v common law je podle autorů oproti kontinentálnímu právu jednodušší domoci se správné nápravy v případech, kde škůdce nabyt svým protiprávním jednáním vyšší částku, než jakou představuje ztráta poškozeného. Svě tvrzení odůvodňují existencí souboru speciálních pravidel pro vydání prospěchu z civilních deliktů („restitution for wrongs“), jež se liší od bezdůvodného obohacení právě existencí protiprávního jednání na straně obohaceného. Tento institut se liší i od povinnosti náhrady škody v soukromém právu, kde se primárně sleduje náhrada skutečné škody nebo ušlého zisku poškozeného (případně odčinění nemajetkové újmy), ne restituce toho, co škůdce protiprávním jednáním nabyt.¹¹

Z výše uvedeného je tak možné pozorovat, že navzdory rozdílům mezi anglickým a kontinentálním právem je hlavní funkcí institutu bezdůvodného obohacení v obou systémech reparace, tedy obnovení majetkové rovnováhy mezi osobou, na jejíž úkor bylo obohacení získáno, a osobou, která se takto neodůvodněně obohatila. K plné reparaci ale nedojde v případě, kdy byl obohacený v dobré víře a část obohacení již pozbyl. V takovém případě je totiž obohacený povinen vydat pouze tolik, kolik z obohacení má ještě v době, kdy ochuzený uplatní své právo. Podle Škárové má právní

¹⁰ BEATSON, J., SCHRAGE, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003. s. 7.

¹¹ Podle ustanovení § 2954 OZ je však možné, aby soud na návrh poškozeného rozhodl o uspokojení z věci, které škůdce nabyt z majetkového prospěchu nabytého úmyslným trestným činem.

úprava bezdůvodného obohacení působit též preventivně a výchovně.¹² To lze vysvětlit tak, že subjekty soukromoprávních vztahů by si ve vlastním zájmu měly počínat takovým způsobem, aby k situacím bezdůvodného obohacení vůbec nedocházelo a především by měly střežit svá práva.

V anglickém právu, založeném na soudních precedentech, se objevuje základ pro další vývoj institutu bezdůvodného obohacení v roce 1760 v rozhodnutí tehdejšího odvolacího soudu v případě *Moses v. Macferlan*,¹³ které bude citováno v úvodu třetí kapitoly. Pro české právo přinesl konkrétní ustanovení v tomto smyslu obecný občanský zákoník z roku 1811, o kterém bude pojednáno ve čtvrté kapitole.

1.2 Základní srovnání systému common law a kontinentálního právního systému

Vzhledem k tomu, že předmětem této diplomové práce je komparace institutu bezdůvodného obohacení ve dvou rozdílných právních systémech, je vhodné nastínit alespoň základní rozdíly mezi nimi. Tyto dva z hlavních světových právních systémů se totiž liší historickým vývojem i právní technikou,¹⁴ to znamená v pravidlech pro tvorbu a aplikaci práva a výrazech používaných v pramenech práva (včetně tradice užívání latinských výrazů a výroků).

Kontinentální právní systém, do kterého české právo nepochybně patří, se vyznačuje tím, že je založen na tradici či recepci římského práva. Samotné právní řády se přirozeně mezi sebou v jednotlivostech liší, podstatné rysy ale mají společné. Hlavním pramenem práva jsou psané kodexy nebo zákony, které mohou mít různou právní sílu a jsou systematicky uspořádané. Dalším typickým znakem kontinentálního

¹² ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., a kol. *Občanský zákoník: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008. s. 1176.

¹³ Rozhodnutí soudu královské lavice ze dne 19. 5. 1760 cit. podle (1760) 2 Burrow 1005.

¹⁴ BOGUZSAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha: ASPI Publishing, 2004. s. 22.

práva je striktní oddělení soukromého a veřejného práva.¹⁵ V tomto duchu se právo vyučuje i na právnických fakultách. V některých zemích existuje oddělená soustava soudů nebo tribunálů s občanskoprávní pravomocí a těch pro správní věci (např. Francie). Soudci tradičně aplikují právo, nevytvářejí ho. Při rozhodování jsou soudci vázáni zákonem, konkrétní případ subsumují pod obecné pravidlo obsažené v příslušné právní normě. Soudci v tomto právním systému zásadně neuvádějí v samotných rozhodnutích své odlišné stanovisko, rozsudek nebo usnesení je rozhodnutím soudu jako celku.¹⁶ Jejich role se ale i v kontinentálním systému proměňuje v tom smyslu, že nejvyšší soudní instance vytvářejí ustálenou rozhodovací praxi, a pomáhají tak porozumění a výkladu textu samotného zákona. Ustálená judikatura je v právu důležitá a žádoucí z toho důvodu, že přináší účastníkům vztahů jistou míru právní jistoty o rozhodování obdobných případů. Konkrétně v České republice je přímo v ustanovení § 10 odst. 2 OZ, uvedeno, že pokud nelze právní případ rozhodnout na základě výslovného ustanovení zákona nebo ustanovení jemu nejbližšímu, má se posoudit podle „principů spravedlnosti a zásad, na nichž spočívá občanský zákoník, a to tak, aby se dospělo se zřetelem k zvyklostem soukromého života a s přihlédnutím k stavu právní nauky i ustálené rozhodovací praxi k dobrému uspořádání práv a povinností.“

Common law se kromě samotné Velké Británie uplatňuje i ve většině jejích bývalých kolonií a s některými odlišnostmi ve Spojených státech amerických (dále též „USA“).¹⁷ Tento systém se vyvíjel svěbytně dlouhá staletí soudním rozhodováním a vytvářením precedentů. V tomto smyslu mluvíme o common law jako o obecném soudcovském právu, které se v zemích common law systému uplatňuje vedle

¹⁵ Odvětvími soukromého práva jsou především právo občanské, rodinné, obchodní, část pracovního práva a mezinárodní právo soukromé. Veřejné právo zahrnuje zejména právo ústavní, trestní, správní, finanční a právo procesní.

¹⁶ STEIN, P. G. *Roman Law, Common Law, and Civil Law*. 66 Tul. L. Rev. 1591 (1991-1992). Dostupné na: <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/tulr66&div=50&id=&page=> (prostřednictvím vzdáleného přístupu přes Centrální autentizační službu Univerzity Karlovy). s. 1596. [cit. dne 31. 1. 2014].

¹⁷ Právo v USA se od toho anglického liší především tím, že USA jsou federací, mají jinou soustavu soudů a též vyšší podíl zákonů jako pramenů práva.

rozhodování podle zásad spravedlnosti („equity“), a společně tak tvoří tzv. soudcovské právo, tedy „case law“ neboli „judge-made law“. Toto právo není kodifikováno a stěžejním pramenem práva jsou soudní precedenty na základě zásady, že se má setrvat na již rozhodnutém, zásada *stare decisis*. I ve Velké Británii jsou však dnes některé dílčí otázky upravené zákonem („statute“).¹⁸ Tyto zákony jsou daleko stručnější než ty, na které jsou zvyklí kontinentální právníci, a jsou bohatě dotvářené judikaturou soudů. Z této charakteristiky plyne i role soudců v common law systému. Ti, na rozdíl od kontinentálních soudců, právo vytvářejí právě pomocí závazných soudních rozhodnutí. Závazná část takového soudního rozhodnutí, vyjadřující právní názor, se nazývá *ratio decidendi*. To však neznamená, že jednou přijaté rozhodnutí nemůže být v jiném případě odůvodněně změněno podle okolností konkrétního případu. Soudce v pozdějším rozhodnutí může jak rozšířit rozsah původního pravidla z předchozího soudního precedentu, tak i zúžit jeho aplikaci. Ze samotných soudních rozhodnutí jsou patrná i odlišná stanoviska jednotlivých členů senátu, což může načrtnout i možný budoucí vývoj rozhodování. Na rozdíl od kontinentálního práva se v common law tak důrazně nerozlišuje mezi veřejným a soukromým právem. Jak bude uvedeno níže, i nároky z bezdůvodného obohacení proti orgánům veřejné moci (v tomto případě správci daně) podléhají pravomoci obecných soudů. I v anglickém právu však toto rozlišení existuje a má význam především pro druh nároků, které má poškozený k dispozici, když je druhou stranou sporu právě orgán veřejné moci.¹⁹ Dalším rozdílem mezi těmito právními systémy je označení pro právo v objektivním a subjektivním smyslu.²⁰ Ve většině zemí kontinentální Evropy, včetně České republiky, se k tomuto označení používá jedno slovo, jež má oba významy.²¹ V angličtině se pro právo v objektivním smyslu používá termín „law“, zatímco právo v subjektivním smyslu (oprávnění) se označuje „right“.

¹⁸ Např. koupě zboží je upravena v zákoně Sales of Goods Act 1979.

¹⁹ STEIN, P. G. *Roman Law, Common Law, and Civil Law*. 66 Tul. L. Rev. 1591 (1991-1992). Dostupné na: <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/tulr66&div=50&id=&page=> (prostřednictvím vzdáleného přístupu přes Centrální autentizační službu Univerzity Karlovy). s. 1596. [cit. dne 31. 1. 2014].

²⁰ Tamtéž, s. 1598.

²¹ Např.: „právo“ (ČR, Slovensko), „droit“ (Francie), „Recht“ (Německo), „diritto“ (Itálie).

Pro účely této diplomové práce považuji za „anglické právo“ to právo, které je uplatňováno v Anglii a ve Walesu, ne v celé Velké Británii. Ve Skotsku se totiž uplatňuje tzv. smíšený právní systém („mixed legal system“), jenž v sobě kombinuje vybrané prvky common law a kontinentálního právního systému. Jeho kořeny sahají až do římského práva, je však silně ovlivněno anglickým právem, i když tento vliv v posledních letech klesá.²² Kombinace pečlivě vybraných právních norem z common law a z kontinentálního práva v této části Velké Británie zřejmě dobře funguje. I proto se někteří autoři²³ zabývají tím, zda by se fungování smíšeného právního řádu Skotska mohlo uplatnit jako příklad při snahách o jednotné evropské soukromé právo. Ve skutečnosti skotské právo již posloužilo jako inspirace při přípravě Principů evropského smluvního práva.²⁴ Odlišnost Skotska od ostatních částí Velké Británie potvrzuje i fakt, že Skotové budou v září 2014 v referendu rozhodovat o své nezávislosti na Velké Británii.²⁵

²² BEATSON, J., SCHRAGE, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003. s. 9.

²³ Srov. např.: SMITS, J. *Scotland as a Mixed Jurisdiction and the Development of European Private Law: Is There Something to Learn from Evolutionary Theory?* EJCL Vol 7.5 (prosinec 2003). Dostupné na: <http://www.ejcl.org/75/art75-1.PDF>. s. 1. [cit. dne 31. 1. 2014].

²⁴ Tamtéž, pozn. pod čarou č. 4.

²⁵ Blíže srov. <http://www.scotreferendum.com/>. [cit. dne 31. 1. 2014].

2 BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ V EVROPSKÉM PRÁVU SOUKROMÉM

Sbližování právních předpisů členských států Evropské unie (dále též „EU“), které by napomohlo snadnému fungování jejího vnitřního trhu, je zakotveno již v primárním evropském právu. Tato snaha je vyjádřena ve Smlouvě o fungování Evropské unie v části první – Zásady, hlavě sedmé – Společná pravidla pro hospodářskou soutěž, daně a sbližování právních předpisů, kapitole třetí – Sbližování právních předpisů, v člancích 114 an. Evropskému parlamentu a Radě se podle těchto ustanovení ukládá, aby přijímaly v rámci řádného legislativního procesu, po konzultaci s Hospodářským a sociálním výborem, taková opatření, která směřují ke sbližování ustanovení právních a správních předpisů členských států. Smluvní právo tvoří část soukromého práva, jež může nejvíce usnadnit fungování vnitřního trhu EU. I z tohoto důvodu již v roce 1982 začala pracovat Komise pro evropské smluvní právo („Commission on European Contract Law“).²⁶ Předsedal jí dánský profesor Ole Lando, proto je mezi civilisty známá také jako „Landova komise“.²⁷ Výsledkem činnosti a přínosem této komise jsou právně nezávazné obecné Principy evropského smluvního práva („Principles of European Contract Law“, „PECL“), které byly vydány ve třech částech v letech 1995, 1999 a 2002.²⁸

Pro oblast civilního deliktního práva existuje také studijní skupina. Evropská skupina pro deliktní právo („European Group on Tort Law“)²⁹ vydala v roce 2005 Principy evropského deliktního práva („Principles of European Tort Law“, „PETL“).³⁰

²⁶ Dostupná na: http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/index.html. [cit. dne 1. 2. 2014].

²⁷ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., a kol. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. s. 27.

²⁸ Dostupné v anglickém jazyce na: http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/Skabelon/pecl_engelsk.htm. [cit. dne 1. 2. 2014].

²⁹ Dostupná na: <http://www.egtl.org/>. [cit. dne 1. 2. 2014].

³⁰ Česká verze dostupná na: <http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/287/PETLCzech.pdf>. [cit. dne 1. 2. 2014].

V letech 1989 a 1994 Evropský parlament vyzval k přípravě evropského občanského zákoníku.³¹ Za účelem přípravy jednotného evropského kodexu civilního práva byla ustavena nezávislá Studijní skupina pro evropský občanský zákoník („Study Group on a European Civil Code“, dále též „Skupina“).³² Strukturu Skupiny tvoří jednak pracovní skupiny, které působí trvale a zabývají se výzkumem a návrhy v jednotlivých oblastech soukromého práva, které jsou jim přiděleny. Pracovní skupiny mají též poradní výbory. Druhou část struktury Skupiny tvoří Koordinační skupina,³³ ve které je sdruženo více než padesát právních odborníků ze všech členských států EU. Schází se dvakrát ročně k projednání záležitostí předložených jednotlivými pracovními skupinami. Příprava evropského občanského zákoníku je náročný proces, především s přihlédnutím k rozdílům mezi právními řády jednotlivých států. V roce 2003 přijala Evropská komise Akční plán pro zlepšení provázanosti evropského *acquis* v oblasti smluvního práva a přípravu vzorových smluvních podmínek použitelných v rámci EU.³⁴ V současné době se nejeví jako pravděpodobné, že by byl evropský občanský zákoník v dohledné době přijat. Evropská komise v říjnu 2004 přijala rozhodnutí, ve kterém nepředpokládá přijetí evropského občanského zákoníku, doporučila však přijmout společné obecné principy a vzorová pravidla evropského smluvního práva.³⁵ Činnost profesních komisí a skupin, jež dlouhodobě pracují na přípravě takových dokumentů, tak přináší výsledky alespoň v podobě nezávazných doporučení a obecných principů, jak bude uvedeno níže. I tato činnost Skupiny, která zatím nevede k přijetí samotného evropského občanského zákoníku, je podle mého názoru přínosná. Především jako

³¹ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., a kol. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. s. 27.

³² Dostupná na: <http://www.sgecc.net/>. [cit. dne 1. 2. 2014].

³³ Není bez zajímavosti, že členem Skupiny je i Prof. JUDr. Luboš Tichý, CSc., který je vedoucím Centra právní komparistiky Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Dostupné na: <http://cpk.prf.cuni.cz/prof-judr-lubos-tichy-csc-a-21.html>. [cit. dne 1. 2. 2014].

³⁴ Communication From The Commission To The European Parliament And The Council: *A More Coherent European Contract Law. An Action Plan*. COM(2003) 68 final. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0068:FIN:EN:PDF>. [cit. dne 1. 2. 2014].

³⁵ Sdělení Komise Evropskému Parlamentu a Radě: *Evropské smluvní právo a přezkum acquis: cesta vpřed*. KOM(2004) 651 v konečném znění. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0651:FIN:CS:PDF>. [cit. dne 1. 2. 2014].

komparativní inspirační zdroj při tvorbě a aplikaci práva v jednotlivých členských státech EU. Existence právně nezávazných principů mnoha oblastí soukromého práva může sloužit také soukromým fyzickým a právnickým osobám, které mohou pravidla obsažená v těchto dokumentech zapracovat do svých vztahů, zejména smluv. Přijetí samotného evropského občanského zákoníku by tak jistě mělo své výhody, na druhou stranu ale i nevýhody. Největší přínos existence takového kodexu je možno vidět v usnadnění výkonu subjektivních soukromých práv jak fyzických, tak právnických osob v rámci EU. Kdyby se například smlouvy řídily jednotným právem, jejich strany by nemusely v každém státě zvláště řešit příslušná ustanovení zákona a transakce by se tím nepochybně zjednodušily, zlevnily a urychlily. O bezdůvodném obohacení platí totéž. Účastníci závazkového vztahu by se nemuseli zabývat tím, zda konkrétní právní řád obsahuje právní normy umožňující vydání bezdůvodného obohacení, protože by pravidla byla stejná ve všech členských státech. Na druhé straně je to ale velmi odvážný projekt a je těžké si představit skloubení všech právních řádů členských států EU. Už jen existující rozdíl mezi Velkou Británií, jakožto představitelkou common law systému, a zbylými členskými státy dává důvod k pochybnostem o možnosti nalezení kompromisního řešení v jednom kodexu. Je pravdou, že ve Skupině jsou zastoupeny všechny členské státy EU, formulace společného zákoníku by však nutně vedla k menším nebo větším ústupkům. Důsledkem by pak mohla být nespokojenost a neochota podřídit se takovému zákonu ze strany „přehlasovaných“ států, jejichž národní právo bylo ve finální podobě upozaděno.

Autoři nového českého občanského zákoníku se při jeho tvorbě inspirovali mnoha zahraničními právními řády i právně nezávazným Návrhem společného referenčního rámce („Draft Common Frame of Reference“, dále též „DCFR“), který je jedním z výsledků činnosti Skupiny. Jak uvádí důvodová zpráva k § 2991 OZ, u institutu bezdůvodného obohacení tomu bylo rovněž tak.³⁶ Po vydání DCFR v roce 2009 byly v roce 2010 vydány Pracovní skupinou pro mimosmluvní závazkové vztahy

³⁶ ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. s. 1055.

(tzv. osnabrücká skupina)³⁷ Principy evropského práva bezdůvodného obohacení („Principles of European Law: Unjustified Enrichment“, dále též „Principle“). Vzhledem k tomu, že tyto evropské dokumenty mají vliv i na české soukromé právo, se v této kapitole diplomové práce zaměřím na popis Návrhu společného referenčního rámce a Principů evropského práva bezdůvodného obohacení.

V novém českém občanském zákoníku jsou také transponovány směrnice, které mají za cíl harmonizaci právních řádů členských států EU především v oblasti ochrany spotřebitele.³⁸ Sekundární evropské právo se však přímo v oblasti bezdůvodného obohacení nevyskytuje, proto nebude ani předmětem následujícího rozboru.

2.1 Návrh společného referenčního rámce³⁹

Již výše bylo uvedeno, že Návrh společného referenčního rámce je fakultativní právní instrument, který veřejnosti zpřístupnila Studijní skupina pro evropský občanský zákoník v roce 2009. Hlavním přínosem DCFR je to, že obsahuje principy, definice a vzorová pravidla pro evropské soukromé právo, ze kterých mohou čerpat národní i evropští zákonodárci. A to nejen v právu smluvním, ale i mimosmluvním, včetně úpravy bezdůvodného obohacení. Vzorová pravidla jsou v DCFR rozdělena tematicky do deseti částí, nazývaných knihy („Books I – X“). V první knize jsou uvedena obecná ustanovení („General Provisions“), ve druhé knize jsou pravidla pro smlouvy a jiná

³⁷ The Working Team on Extra-Contractual Obligations;
http://www.sgecc.net/pages/en/organisation/108.the_working_team_on_extra_contractual_obligations.htm. [cit. dne 1. 2. 2014].

³⁸ Např. Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2008/122/ES, o ochraně spotřebitele ve vztahu k některým aspektům smluv o dočasném užívání ubytovacího zařízení (timeshare), o dlouhodobých rekreačních produktech, o dalším prodeji a o výměně, Směrnice Evropského Parlamentu a Rady č. 2011/83/EU, o právech spotřebitelů.

³⁹ Citováno podle anglického znění. STUDY GROUP ON A EUROPEAN CIVIL CODE. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition*. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcf_r_outline_edition_en.pdf. [cit. dne 3. 2. až 10. 2. 2014].

právní jednání („Contracts and Other Juridical Acts“), třetí knihu tvoří závazky a jim odpovídající práva („Obligations and Corresponding Rights“), ve čtvrté knize jsou upraveny zvláštní smlouvy jako například smlouvy uzavírány se spotřebitelem („Specific Contracts and the Rights and Obligations Arising from Them“), v páté knize jsou řešeny situace obdobné českému nepříkázanému jednatelství („Benevolent Intervention in Another’s Affairs“), v šesté knize je upravena mimosmluvní povinnost k náhradě škody („Non-contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another“), bezdůvodné obohacení je upraveno v sedmé knize („Unjustified Enrichment“), osmá kniha stanovuje pravidla pro nabývání a pozbývání vlastnického práva ke zboží („Acquisition and Loss of Ownership of Goods“), předmětem úpravy deváté knihy je zástavní právo k movitým věcem („Proprietary Security Rights in Movable Assets“) a v knize desáté jsou upraveny svěřenské fondy („Trusts“). Kromě ustanovení o bezdůvodném obohacení v části o vzorových pravidlech je tento institut upraven i v části první věnované zásadám, konkrétně zásadě autonomie neboli volnosti. Podle této zásady je základním principem právní úpravy bezdůvodného obohacení skutečnost, že lidé mohou držet to, co nabyli, a vydání obohacení je možné jen za splnění stanovených podmínek.⁴⁰ Příkladem je uvedeno, že ti, kteří jsou obohaceni přijetím nepřevoditelného obohacení bez jejich souhlasu tím, že jim byla např. poskytnuta nevyžádána služba, nemají být povinni vydat takové obohacení v podobě zaplacení hodnoty takové služby. Kdyby k peněžité (relutární) náhradě povinni byli, měli by zaplatit maximálně tolik, kolik by byli v konkrétním případě vynaložili za užití takového obohacení. Další důležitou zásadou závazků vzniklých jinak než ze smluv je zajištění ochrany nabytých práv. V tomto smyslu má právo bezdůvodného obohacení doplňkovou úlohu například tam, kde samotné smluvní právo obnovu majetkové rovnováhy neumožňuje, protože se smlouva stala neplatnou.⁴¹ Obohacenému svědčí ochrana v podobě uplatnění dobré víry a také prokázání pozbytí obohacení.

⁴⁰ STUDY GROUP ON A EUROPEAN CIVIL CODE. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition*. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf. s. 70 [cit. dne 3. 2. až 10. 2. 2014].

⁴¹ Tamtéž, s. 80.

Samotná ustanovení o bezdůvodném obohacení budou přiblížena v následující podkapitole o Principech, protože v podstatě odpovídá úpravě z DCFR.

Český zákonodárce se zdá být nakloněn projektu Návrhu společného referenčního rámce. Je možné si všimnout v důvodové zprávě k novému občanskému zákoníku, že zejména při definování spotřebitele,⁴² úpravě adhezních smluv,⁴³ smlouvy o péči o zdraví,⁴⁴ oddělení kontraktní a deliktní povinnosti k náhradě škody⁴⁵ i při úpravě bezdůvodného obohacení⁴⁶ se zákonodárce inspiroval nebo odkazuje právě na úpravu obsaženou v DCFR.

Anglický postoj k DCFR byl spíše skeptický. Výbor pro Evropskou unii Sněmovny lordů (dále jen „Výbor“) zdůraznil aspekty, ve kterých se Návrh společného referenčního rámce liší od anglického práva, a kde by tak případně mohly vzniknout problémy při jeho aplikaci.⁴⁷ Nejvýraznější odchylky od anglického práva spatřoval Výbor v odlišnosti chápání smlouvy. Podle anglického práva jde typicky o právní jednání dvou stran a předmětem je vzájemné plnění – „consideration“, zatímco v kontinentálním systému je smlouvou například i darování, přičemž v DCFR byl uplatněn právě druhý zmiňovaný přístup. Anglické právo, na rozdíl od práva kontinentálního, obecně nepřipouští užití předsmuvních jednání při interpretaci smlouvy a široké uplatnění omylu jako základu pro neplatnost smlouvy. Výbor zmiňuje též celkovou odlišnou filozofii DCFR⁴⁸ a obecně zpochybňuje proveditelnost a realizaci DCFR jako dobrovolného právně nezávazného instrumentu. Výbor nevidí důvod k

⁴² ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. s. 200.

⁴³ Tamtéž, s. 730.

⁴⁴ Tamtéž, s. 943.

⁴⁵ Tamtéž, s. 1029.

⁴⁶ Tamtéž, s. 1055.

⁴⁷ EUROPEAN UNION COMMITTEE OF THE HOUSE OF LORDS. *European Contract Law: the Draft Common Frame of Reference. Report with Evidence*. (červen 2009). Dostupné na: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200809/ldselect/lducom/95/95.pdf>. [cit. dne 3. 2. 2014].

⁴⁸ Tamtéž, s. 14.

tomu, aby se jeho prostřednictvím Evropská komise vměšovala do soukromých smluvních vztahů stran.⁴⁹ Takový pohled pozorovatele znalého poměrů nepřekvapí. Z osobní zkušenosti z doby studia v Anglii mohu potvrdit, že zdejší právníci a profesori berou EU a její právo jako „oni“ a přes své dlouholeté členství v EU pokračují v uplatňování svébytného, pořád převážně soudcovského, práva v co největší možné míře.

2.2 Principy evropského práva bezdůvodného obohacení

Kromě Návrhu společného referenčního rámce zpracovala Skupina pomocí jednotlivých pracovních skupin v průběhu svého působení i zvláštní sérii Principů evropského práva („Principles of European Law“, „PEL“). Do vydání DCFR byly vydány Principy evropského práva kupních smluv („Principles of European Law: Sales“, „PEL S“),⁵⁰ Principy evropského práva leasingových smluv na movité věci („Principles of European Law: Lease of Goods“, „PEL LG“),⁵¹ Principy evropského práva smluv o službách („Principles of European Law: Service Contracts“, „PEL SC“),⁵² Principy evropského práva obchodního zastoupení, franšízových a distribučních smluv („Principles of European Law: Commercial Agency, Franchise and Distribution Contracts“, „PEL CAFDC“),⁵³ Principy evropského práva osobního zajištění závazků („Principles of European Law: Personal Security Contracts“, „PEL Pers. Sec.“)⁵⁴ a

⁴⁹ EUROPEAN UNION COMMITTEE OF THE HOUSE OF LORDS. *European Contract Law: the Draft Common Frame of Reference. Report with Evidence.* (červen 2009). Dostupné na: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200809/ldselect/ldcom/95/95.pdf>. [cit. dne 3. 2. 2014]. s. 6

⁵⁰ Návrh dostupný na: http://www.sgecc.uos.de/media/downloads/sales04_12.pdf. [cit. dne 5. 2. 2014].

⁵¹ Návrh dostupný na: http://www.sgecc.uos.de/media/downloads/leasing05_11.pdf. [cit. dne 5. 2. 2014].

⁵² Návrh dostupný na: http://www.sgecc.uos.de/media/downloads/sgeccservices_contracts.pdf. [cit. dne 5. 2. 2014].

⁵³ Návrh dostupný na: http://www.sgecc.uos.de/media/downloads/commercial_agency_franchise_distribution.pdf. [cit. dne 5. 2. 2014].

⁵⁴ Návrh dostupný na: http://www.sgecc.uos.de/media/downloads/personal_security_contracts_2005_10.pdf. [cit. dne 5. 2. 2014].

Principy evropského práva nepřikázaného jednatelství („Principles of European Law: Benevolent Intervention in Another’s Affairs“, „PEL Ben. Int.“).⁵⁵ Návrh společného referenčního rámce předpokládal vydání dalších knih z této série na léta 2009 a 2010. Mělo se jednat o Evropské principy mimosmluvní povinnosti k náhradě škody („Principles of European Law: Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another“, „PEL Liab. Dam.“),⁵⁶ Principy evropského práva mandátních smluv („Principles of European Law: Mandate Contracts“, „PEL MC“) a Principy evropského práva bezdůvodného obohacení („Principles of European Law: Unjustified Enrichment“, „PEL Unj. Enr.“).⁵⁷ Plán Skupiny byl v těchto letech splněn, a proto se v následující části této kapitoly mohou věnovat bezdůvodnému obohacení podle úpravy obsažené v Principech evropského práva bezdůvodného obohacení, připravených Pracovní skupinou pro mimosmluvní závazkové vztahy.

Základní pravidlo, vyjádřené hned v úvodním odstavci první kapitoly Principů („Chapter 1: General. Article 1:101: Basic Rule“), stanoví, že ten, kdo získá bezdůvodné obohacení, jež je přičitatelné újmě jiného, je vůči této osobě povinen takové obohacení vrátit. Předpoklady pro vznik bezdůvodného obohacení podle Principů tedy jsou následující: (1) obohacení, (2) újma ochuzeného, (3) přičitatelnost a (4) neospravedlnitelnost.

Jaké případy se považují za bezdůvodné neboli neospravedlněné obohacení, je uvedeno v kapitole druhé Principů („Chapter 2: Unjustified“). V první řadě je vymezeno obohacení negativně. V čl. 2:101 Principů je stanoveno, že obohacení je bezdůvodné, ledaže obohacený má vůči ochuzenému nárok na obohacení na základě smlouvy, jiného právního jednání, rozhodnutí soudu nebo právní normy, anebo pokud ochuzený s

⁵⁵ Návrh dostupný na:

http://www.sgecc.uos.de/media/downloads/benevolent_intervention_articles__final_version.pdf. [cit. dne 5. 2. 2014].

⁵⁶ Přehled obsahu dostupný na: http://www.academia.edu/1131070/Principles_of_European_Law_-_Non-Contractual_Liability_Arising_out_of_Damage_Caused_to_Another_PEL_Liab._Dam._. [cit. dne 5. 2. 2014].

⁵⁷ STUDY GROUP ON A EUROPEAN CIVIL CODE. *Principles of European Unjustified Enrichment Law*. Dostupné na: http://sgecc.net/pages/downloads/articles_27.02.06.doc. [cit. dne 5. 2. až 10. 2. 2014].

obohacením svobodně a bez omylu souhlasil. Svobodně je souhlas udělen tehdy, je-li udělen svéprávnou osobou a není ovlivněn podvodem, pohrůžkou nebo zneužitím postavení ochuzeného (čl. 2:103). V druhém odstavci čl. 2:101 je řečeno, že když bude taková smlouva, právní jednání, rozhodnutí soudu nebo právní norma později zpětně prohlášena za neplatnou nebo neúčinnou, obohacený není oprávněn si takové obohacení dále ponechat. Třetí odstavec naopak stanoví, že obohacený se považuje za oprávněného k obohacení, je-li smyslem právní normy, na základě které jej nabyl, to, aby si hodnotu takového obohacení ponechal. Poslední, čtvrtý, odstavec tohoto článku vyjmenovává další případy, kdy je obohacení bezdůvodné. Jsou to případy, kde jsou splněny současně následující podmínky: (1) ochuzený poskytl plnění za účelem, který se neuskutečnil nebo s očekáváním, které nabylo naplněno, (2) obohacený věděl nebo je možné rozumně předpokládat, že věděl o takovém účelu nebo očekávání ochuzeného a (3) obohacený byl srozuměn s tím nebo je možné rozumně předpokládat, že byl srozuměn s tím, že bude muset v takovém případě obohacení vydat. Již při čtení tohoto úvodního ustanovení je možné zjistit, že členové Skupiny se snažili skloubit dvě koncepce bezdůvodného obohacení. Naklonili se však podle mého názoru ke koncepci neexistence důvodu nabytí obohacení na straně obohaceného, *absence of basis*, která převládá v kontinentální Evropě. Tato úprava je pro kontinentální právníky snadno srozumitelná a uplatňuje se i v českém právním řádu.

Předmět bezdůvodného obohacení je definován v třetí kapitole Principů jako obohacení na straně obohaceného („Article 3:101: Enrichment“) a ochuzení na straně ochuzeného („Article 3:102: Disadvantage“). Obohacení spočívá jak ve zvýšení aktiv, tak snížení pasiv obohaceného, přijetí služby nebo prací a užití cizího majetku obohaceným. Ochuzení se pak logicky projevuje jak snížením aktiv, tak zvýšením pasiv ochuzeného, poskytnutím služby nebo konáním prací ochuzeným a užitím majetku ochuzeného. Při určení jejich rozsahu se nepřihlíží k tomu, oč bylo obohacení nebo ochuzení sníženo po vzniku obohacení resp. ochuzení (čl. 3:101 odst. 2, 3:102 odst. 2). Hodnota obou je tedy určena k okamžiku jejich vzniku.

V českém právu se setkáváme s tím, že obohacením je tradičně především samotný majetkový prospěch. Profesor Švestka v učebnici občanského práva ještě za účinnosti zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále

těž „OZ 1964“) uvádí,⁵⁸ že předpokladem vzniku bezdůvodného obohacení je majetkový prospěch vyjádřitelný v penězích u obohaceného, kterému odpovídá majetková újma vyjádřitelná v penězích u ochuzeného. Pilík⁵⁹ se zamýšlí nad tím, zda v českém právním prostředí je možné za obohacení považovat i to, co se nutně neprojeví v majetkové sféře obohaceného. V článku uvádí konkrétní zahraniční příklady toho, co si pod pojmem „morální obohacení“ představit. Zmiňuje například starý francouzský případ, kde rodiče najali svému dítěti učitele, ten dítě vyučoval, rodiče však odmítli za tyto služby zaplatit. Učitel se s úspěchem domohl vydání obohacení vůči dítěti, které sice nemělo konkrétní majetkový prospěch, ale benefit osobnostní v podobě nabytých vědomostí. V jiných zmíněných případech bylo ale vydání obohacení vyloučeno a soudy argumentovaly právě rozdílem v majetkovém a nemajetkovém obohacení. Z této kategorie je například případ manželů, kteří před vpádem vojsk do Normandie za druhé světové války uzavřeli svůj obchod a území opustili. V krizové situaci, která posléze nastala, městský úředník rozhodl, že obchod těchto manželů bude otevřen a zboží prodáno nebo darováno obyvatelům města. Část zboží byla z obchodu i ukradena. Manželé neúspěšně žalovali o vydání obohacení nejprve samotného úředníka, později i město. Kasační soud v tomto případě rozhodl, že město sice svým jednáním (i když na základě veřejnoprávní povinnosti) získalo určité obohacení, ale toto bylo ryze morální povahy, a proto nemohlo být napraveno žalobou z bezdůvodného obohacení. Takové striktní rozlišování mezi majetkovým obohacením, které podléhá vydání, a morálním obohacením, které vydání nepodléhá, považují za nesprávné. Ochuzený má totiž při provádění svých služeb legitimní očekávání, že za poskytnutí svých znalostí a času bude odměněn, obohacený naopak jejich přijetím a na jejich základě může nabýt další majetkový prospěch, ale také ušetřit prvotní náklady. Pravdou je, že dokazování hodnoty majetkového prospěchu nepřímo nabytého přijetím morálního obohacení by bylo složité. Avšak tam, kde by se podařilo prokázat příčinnou souvislost, by se ochuzenému měla přiznat částka přiměřená tomu, co obohacený v důsledku morálního

⁵⁸ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., a kol. *Občanské právo hmotné*. 5., jubilejní a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. s 516.

⁵⁹ PILÍK, V. *K tzv. morálnímu obohacení*. in *Časopis Všechno*. Praha: Spolek českých právníků Všechno, 2013. Dostupný na: <http://casopis.vsechno.cz/2013/11/k-tzv-moralnimu-oboahaceni/>. [cit. dne 12. 2. 2014].

obohacení nabyt. Příkladem by teoreticky mohlo být užívání právních databází ve školní knihovně, které jsou určeny studentům a zaměstnancům školy. Osoba, která již ukončila studium na této škole, by na základě informací nabytých užíváním těchto databází poskytovala své právní služby. Jinak by si totiž musela zakoupit vlastní licenci, takže užíváním školních počítačů ušetří náklady. Prokázání příčinné souvislosti obohacení a užívání právních databází by však pochopitelně bylo příliš složité. Avšak skutečnost, že kategorie morálního obohacení není v současnosti vžitá v doktríně a judikatuře ještě neznamena, že by mělo být paušálně vyloučeno uplatnění morálního (nepeněžitého) obohacení u soudu. Po nabytí účinnosti nového občanského zákoníku budeme očekávat, zda a případně jak se v české judikatuře změní pojetí bezdůvodného obohacení jako ryze přímého majetkového prospěchu. Ustanovení § 3004 odst. 2 OZ stanoví podobu tzv. sankčního bezdůvodného obohacení ve výši minimálně dvojnásobku odměny obvyklé za udělení souhlasu s nakládáním s hodnotami týkajícími se osobnosti ochuzeného. Bude se uplatňovat v případech, kdy bude bezdůvodné obohacení nabyto zásahem do přirozených lidských práv chráněných ustanoveními části první OZ. Právě v těchto případech nemusí obohacený nabyt jen konkrétní majetkový prospěch, ale to, co by se dalo nazvat morálním obohacením.

V Principech je v definici obohacení explicitně vyjádřeno, že může spočívat i ve službách nebo pracích. I to může být vodítkem pro zákonodárce, soudce a doktrínu v nazírání na bezdůvodné obohacení jako na majetkovou i nemajetkovou kategorii. Je pravdou, že tyto situace mohou připomínat povinnost k náhradě škody. Bezdůvodné obohacení a náhrada škody však mají (podle českého práva) jiné předpoklady vzniku i jinou podstatu. U náhrady škody⁶⁰ jsou předpoklady vzniku následující: (1) protiprávní jednání nebo škodní událost, (2) škoda, (3) příčinná souvislost mezi (1) a (2) a (4) zavinění u subjektivní odpovědnosti. Bezdůvodné obohacení vzniká, když jsou splněné jiné předpoklady,⁶¹ a to: (1) obohacení, (2) na úkor ochuzeného, (3) příčinná souvislost mezi (1) a (2), přičemž (4) takové obohacení nemá spravedlivý (nebo právní)

⁶⁰ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., a kol. *Občanské právo hmotné. 5., jubilejní a aktualizované vydání.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. s 381 an.

⁶¹ Temtéž, s. 516 an.

důvod. Rozdíl mezi povinnostmi k náhradě škody a povinnostmi vydat bezdůvodné obohacení je i v tom, že náhrada škody směřuje především k tomu, aby bylo poškozenému nahrazeno nebo odčiněno to, co mu bylo porušením právní povinnosti způsobeno. Naopak bezdůvodné obohacení směřuje k obohacenému a zbavuje jej nabytého prospěchu. Jak bude uvedeno níže, bezdůvodné obohacení se často považuje se institut subsidiární ostatním právním institutům.

Ve čtvrté kapitole Principů jsou popsány podmínky přičitatelnosti obohacení („Chapter 4: Attribution“), na základě kterých je obohacení uznáno za nabyté na úkor ochuzeného. České soukromé právo pojem přičitatelnost nepoužívá, je to spíše pojem mezinárodního práva veřejného. V tomto kontextu má pojem přičitatelnosti stejný význam jako vžitý koncept příčinné souvislosti neboli kauzálního nexu. V čl. 4:101 je demonstrativním výčtem uvedeno pět situací, kdy je obohacení přičitatelné újmě ochuzeného. Jedná se o případy, kdy: (1) z majetku ochuzeného je něco přesunuto do majetku obohaceného, (2) ochuzený obohacenému poskytne služby nebo pro něj vykoná práce, (3) obohacený užívá něco z majetku ochuzeného, především porušením práv nebo právně chráněných zájmů ochuzeného, (4) ochuzený zhodnotí majetek obohaceného a (5) ochuzený plní dluh obohaceného. Principy v této kapitole dále stanoví, že obohacení je přičitatelné na úkor ochuzeného, třebaže obohacení na straně obohaceného a ochuzení na straně ochuzeného nejsou stejného druhu ani stejné hodnoty. Toto ustanovení zakládá předpoklad vzniku obohacení, pro rozsah vydání bezdůvodného obohacení ale hodnota obohacení a ochuzení význam mít bude.

Pravidla pro vydání bezdůvodného obohacení jsou obsažena v páté kapitole Principů („Chapter 5: Reversal of Enrichment“). Primární rozdíl při vydání je v tom, zda obohacení spočívá v převoditelném majetku či nikoli. Při převoditelném obohacení („Article 5:101: Transferable Enrichment“) je základním pravidlem naturální restituce. Obohacený může zvolit i peněžitou náhradu, jestliže by mu vydání samotného předmětu obohacení způsobilo nepřiměřenou námahu nebo náklady. V penězích se nahrazuje obohacení i tehdy, když již není možné předmět obohacení vydat. Nabyt-li obohacený za předmět obohacení náhradu („substitute“), plnění takto nabyté se považuje za obohacení, přičemž obohacený je povinen jej vydat ve dvou případech. Jednak tehdy,

byl-li obohacený v době pozbytí předmětu obohacení v dobré víře a sám zvolí, že vydá plnění. Nebo tehdy, když obohacený v dobré víře nebyl a ochuzený zvolí peněžitou náhradu, přičemž takové rozhodnutí ochuzeného nebude považováno za nespravedlivé. Obohacený je v dobré víře, jestliže nevěděl, ani nemusel vědět, že obohacení se stane, nebo že se pravděpodobně může stát, bezdůvodným. U nepřevoditelného obohacení („Article 5:102: Non-transferable Enrichment“) obohacený ochuzenému nahradí peněžitou hodnotu obohacení. Pokud byl obohacený v dobré víře, anebo nabyt obohacení bez jeho souhlasu, je povinen nahradit jen tolik, kolik tím ušetřil z vlastního majetku. Bylo-li obohacení nabyto na základě smlouvy, ve které byla stanovena cena nebo hodnota obohacení, je obohacený povinen vydat nejméně takto stanovenou cenu nebo hodnotu, stala-li se smlouva později neplatná a neplatnost nebyla založena takto stanovenou cenou nebo hodnotou plnění. Ani takto stanovená hodnota však nesmí být vyšší, než kolik činí peněžitá hodnota obohacení. Článek 5:103 definuje peněžitou hodnotu obohacení jako částku, kterou by si poskytovatel a příjemce v souladu se zákonem smluvili při vážném jednání o uzavření smlouvy jako cenu plnění. Vydání obohacení se vztahuje i na plody a užitky, pokud obohacený nebyl v dobré víře v době jejich vzniku (čl. 5:104).

V šesté kapitole Principů jsou stanoveny tři okolnosti, jež vylučují vydání bezdůvodného obohacení („Chapter 6: Defences“), a podmínky jejich uplatnění. První je pozbytí obohacení („Article 6:101: Disenrichment“). Ta spočívá v tom, že obohacený není povinen vydat obohacení v tom rozsahu, v jakém byl sám ochuzen pozbytím předmětu obohacení nebo jinak, ledaže by byl takto ochuzen i nebýt obohacení. Pozbytí obohacení se neuplatní v tom rozsahu, v jakém obohacený za něj nabyt náhradu („substitute“), jestliže obohacený nebyl v době pozbytí obohacení v dobré víře. Rovněž se neuplatní v rozsahu hodnoty obohacení stanoveném smlouvou (i stala-li se tato smlouva později neplatnou). Nárok ochuzeného vůči třetí osobě nabyvatele obohacení tím není dotčen. Druhou námitkou obohaceného je právní jednání s třetími osobami činěno v dobré víře („Article 6:102: Dealings with Third Parties in Good Faith“). To znamená, že obohacený není povinen vydat obohacení ani tehdy, byl-li v době jeho nabytí v dobré víře a v dobré víře jej převedl na třetí osobu. Poslední okolností je protiprávnost („Article 6:103: Illegality“). V případě, že smlouva nebo jiné právní

jednání, na jehož základě bylo obohacení nabyto, se stane neplatným pro porušení základních zásad nebo kogentních právních norem, obohacený není povinen vydat obohacení v rozsahu, v jakém by takové vydání odporovalo podstatě takových zásad nebo právních norem.

Poslední sedmá kapitola Principů upravuje vztah k jiným právním normám („Chapter 7: Relation to other Legal Rules“). Bezdůvodné obohacení má podle některých autorů pouze subsidiární, doplňkovou povahu, jak bude podrobněji nastíněno v dalších kapitolách této práce. O Principech to lze tvrdit pouze částečně. Článek 7:101 („Other Private Law Rights to Recover“) určuje, že nároky z obohacení, které vzniklo na základě smlouvy nebo jiného právního jednání, se řídí pravidly takových jednání, pokud zaručují nebo naopak vylučují vydání obohacení v případě ukončení smlouvy, odstoupení nebo jinak. Ustanovení Principů nemají vliv na účinky vlastnického práva vztahujícího se k obohacení a rovněž nemají vliv na práva na vydání obohacení podle ustanovení smluvního práva nebo jiné části soukromého práva. Podle čl. 7:102 („Concurrent Obligations“) se řídí nároky plynoucí souběžně z více důvodů. Tento článek stanoví, že v rozsahu, v jakém je nárok ochuzeného uspokojen z jednoho důvodu (například smluvního práva), se snižují jeho nároky z těch ostatních. Principy samotné nestanoví, zda se vztahují i na bezdůvodné obohacení nabyté orgánem veřejné moci. Jsou to právě normy těchto odvětví práva (např. finanční, správní), jež stanoví, zda a jak se ustanovení Principů použijí na tyto případy (čl. 7:103).

3 BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ PODLE ANGLICKÉHO PRÁVA

V anglickém právním řádu není odvětví práva, které kontinentální právníci označují jako právo občanské, kodifikováno. Ani institut bezdůvodného obohacení tedy nelze v anglickém právu hledat v zákoníku nebo kodexu. To neznamena, že nemá daná pravidla svého vzniku a uplatnění. Jako mnoho dalších institutů anglického práva má i bezdůvodné obohacení svůj základ v judikatuře zdejších soudů, přičemž cesta od uznání nároku z bezdůvodného obohacení k formulaci jeho konkrétních pravidel byla poměrně dlouhá.

Již v roce 1760 Lord Mansfield, který rozhodoval podle zásad spravedlnosti (*ex aequo et bono*), v dodnes citovaném rozhodnutí v případě *Moses v. Macferlan*⁶² vyjádřil, že v některých případech je nutné umožnit vydání poskytnutých peněz zpátky jejich plátcí. Uvádí, že se nejedná o případy, kde byly peníze zaplacený například jako promlčený dluh nebo na základě smlouvy uzavřené s neplnoletou osobou. Naopak, vydání peněz má být umožněno, když byly vyplaceny na základě omylu, neposkytnutého plnění, podvodu, nátlaku, v tísní nebo zneužitím postavení ochuzeného, a to v rozporu s právními normami, jež slouží ochraně těchto osob. Podle Lorda Mansfielda je obohacený v takových případech, na základě přirozeného práva a spravedlnosti, povinen vydat takto nabyté peníze.

Dalším významným soudcem, který se zasloužil o to, že o bezdůvodném obohacení se v anglickém právu uvažuje jako o svébytné kategorii závazkových vztahů,

⁶² Rozhodnutí soudu královské lavice ze dne 19. 5. 1760 cit. podle (1760) 2 Burrow 1005. s. 1012.

„This kind of equitable action, to recover back money, which ought not in justice to be kept, is very beneficial, and therefore much encouraged. It lies for money which, ex aequo et bono, the defendant ought to refund; it does not lie for money paid by the plaintiff, which is claimed of him as payable in point of honour and honesty, although it could not have been recovered from him by any course of law; as in payment of a debt barred by the Statute of Limitations, or contracted during his infancy, or to the extent of principal and legal interest upon an usurious contract, or, for money fairly lost at play: because in all these cases, the defendant may retain it with a safe conscience, though by positive law he was barred from recovering. But it lies for money paid by mistake; or upon a consideration which happens to fail; or for money got through imposition, (express or implied) or extortion; or oppression; or an undue advantage taken of the plaintiff's situation, contrary to laws made for the protection of persons under those circumstances. In one word, the gist of this kind of action is, that the defendant, upon the circumstances of the case, is obliged by the ties of natural justice and equity, to refund the money.“

je Lord Wright. Jeho odůvodnění z případu *Fibrosa Spolka Akcyjna v. Fairbairn Lawson Combe Barbour Ltd*⁶³ je citováno i v současných anglických právnických učebnicích. Podle tohoto soudce bylo v půlce dvacátého století zřejmé, že civilizované právní systémy musí zaručovat nápravu v případech, které se zásadně liší od systému smluvního nebo deliktního práva, a tvoří tak samostatnou kategorii kvazikontraktů. Nicméně i po tomto rozhodnutí ještě zůstal přístup v anglickém právu vůči bezdůvodnému obohacení rezervovaný.

V roce 1966 vydali svou učebnici restitučního práva profesori Goff a Jones, v níž poukazovali na to, že „napříč obecným common law i pravidly equity existuje restituční nárok, který je založen na bezdůvodném obohacení.“⁶⁴ Tento předpoklad byl konečně akceptován akademiky i soudci, což postupně vedlo až k vydání přelomového rozhodnutí Sněmovny lordů v roce 1991 ve věci *Lipkin Gorman v. Karpnale Ltd*,⁶⁵ v němž bylo potvrzeno, že institut bezdůvodného obohacení existuje a má místo v anglickém právu. Další upřesnění a vývoj v právu bezdůvodného obohacení přinesla soudní rozhodnutí, jež v posledních více než dvaceti letech navazovala a z nichž některé budou součástí výkladu v následujících částech této kapitoly.

Význam rozhodnutí ve věci *Moses v. Macferlan* ukazuje nejen jeho opakované citování v případech řešených před anglickými soudy.⁶⁶ V USA rozhodnutí použil i Americký právní institut⁶⁷ jako základ při formulaci finálních pravidel bezdůvodného obohacení, *Restatement (Third) of Restitution and Unjust Enrichment*, přijatých v roce 2010, tedy 250 let od rozhodnutí ve věci *Moses*.⁶⁸ Cílem i důvodem přijetí tohoto

⁶³ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 15. 6. 1942 cit. podle [1943] A.C. 32.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 6. 6. 1991 cit. podle [1991] 2 A.C. 548.

⁶⁶ Např. ve významném rozhodnutí Sněmovny lordů v oblasti bezdůvodného obohacení spočívající v předčasném placení korporátní daně ve věci *Sempra Metals Limited (formerly Metallgesellschaft Limited) v. Her Majesty's Commissioners of Inland Revenue and another* ze dne 18. 7. 2007 cit. podle [2007] UKHL 34.

⁶⁷ The American Law Institute. <http://www.ali.org/>. [cit. dne 6. 2. 2014].

⁶⁸ GUMMOW, W. M. C. *Moses v. Macferlan 250 Years On*. 68 Wash. & Lee L. Rev. 881 (2011). Dostupné na: <http://scholarlycommons.law.wlu.edu/wlulr/vol68/iss3/4/>. s. 882. [cit. dne 6. 2. 2014].

právního dokumentu je umožnit právníkům, soudcům i akademikům vyznat se v pravidlech institutu bezdůvodného obohacení a nároků z něj plynoucích v právním řádu Spojených států amerických. Právo týkající se restitučních nároků se totiž přestalo vyučovat na zdejších právnických fakultách ve třetí čtvrtině dvacátého století. V posledních desetiletích byly restituční nároky z bezdůvodného obohacení soudy v USA řešeny, ale mnoho soudců a právníků nemohlo řádně porozumět této části práva, a to ani za pomoci existující odborné literatury, která byla pro ně těžko pochopitelná.⁶⁹ Z tohoto pohledu je přijetí *Restatement* velkým posunem v právu USA, do anglického práva to však pravděpodobně obdobnou myšlenku „kodifikace“ nepřinese.

3.1 Předpoklady vzniku bezdůvodného obohacení

Skutečnost, že soudy začaly uznávat nárok z bezdůvodného obohacení, neznamená, že by snad soudci začali tento nárok přiznávat svévolně nebo na základě morálních náhledů na to, co lze považovat za nespravedlivé obohacení. Tato teze je vysvětlena v klíčovém rozhodnutí pro celé anglické právo bezdůvodného obohacení ve věci *Lipkin Gorman v. Karpnale Ltd.*⁷⁰ Pan Cass byl partnerem v žalující advokátní kanceláři Lipkin Gorman a měl oprávnění nakládat s bankovními účty klientů. Byl hazardním hráčem a bez vědomosti ostatních partnerů advokátní kanceláře používal prostředky (hotovost, šeky) z účtu klienta kanceláře. Pokladník mu umožňoval takové nakládání s účtem, ačkoli věděl o jeho úmyslu. Pan Cass použil takto nabyté peníze na žetony a občerstvení v kasinu (klubu) žalované společnosti a byl později odsouzen za trestný čin krádeže. Advokátní kancelář Lipkin Gorman zažalovala banku a provozovatele kasina, společnost Karpnale Ltd, na vydání ukradených peněz. Sněmovna lordů rozhodla, že poctivý příjemce ukradených peněz musí nahradit jejich skutečnému vlastníku, na jehož úkor je nabyt, odpovídající náhradu v případě, že za tyto peníze

⁶⁹ LAYCOCK, D. *Restoring restitution to the canon*. Mich. L. Rev. Vol. 110 (duben 2012) 929-952. Dostupné na: <http://www.michiganlawreview.org/assets/pdfs/110/6/Laycock.pdf>. s. 930. [cit. dne 6. 2. 2014].

⁷⁰ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 6. 6. 1991 cit. podle [1991] 2 A.C. 548.

neposkytl protiplnění. Žetony kasina totiž nebyly podle soudu považovány za protiplnění, ale jen za prostředek umožňující hraní v daném kasinu. V tomto případě, na základě námítky změny právního postavení žalovaného (o níž bude pojednáno v závěru této kapitoly), byl provozovatel kasina povinen k náhradě pouze v rozsahu jeho zisku od pana Casse. Lord Goff v tomto rozhodnutí vysvětlil, že restituce obohacení nezáleží na volné úvaze soudu, ale je podle common law oprávněním konkrétního subjektu. Pro jeho úspěšné uplatnění je nutné splnění daných předpokladů, jinak bude na základě řádného důvodu odmítnuto. Soud musí při rozhodování o nároku z bezdůvodného obohacení zodpovědět následující čtyři otázky, které představují předpoklady bezdůvodného obohacení v anglickém právu, a to: „(1) byl žalovaný obohacen?, (2) bylo to na úkor žalobce?, (3) bylo toto obohacení bezdůvodné resp. nespravedlivé? a (4) jsou dány okolnosti vylučující vznik bezdůvodného obohacení?“⁷¹ Jsou-li první tři otázky zodpovězeny kladně a čtvrtá záporně, jsou splněny podmínky bezdůvodného obohacení podle anglického práva.

Podobně jako v *Principích* nebo v českém právu se i v anglickém právu řeší otázka o povaze bezdůvodného obohacení a jeho vztahu k dalším podstatným oblastem soukromého práva jako jsou smlouvy a delikty. Rickett a Grantham ve svém článku⁷² zastávají názor, že ačkoli je bezdůvodné obohacení klíčovým konceptem v soukromém právu, je to nástroj toliko subsidiární povahy. Vysvětlují to především tím, že jeho aplikace je omezená rozsahem působení jednak závazků vzniklých shodným projevem vůle stran (zejména smluv), jednak absolutních majetkových práv a deliktů, přičemž bezdůvodné obohacení se uplatňuje jako podpůrný institut doplňující tyto hlavní části soukromého práva.⁷³ Dalším argumentem autorů je již samotná podstata anglického práva coby součást anglo-americké liberálně demokratické politické tradice, jež upřednostňuje autonomii vůle a výběru. Podle nich je základním důsledkem této tradice

⁷¹ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 27.

⁷² RICKETT CH., GRANTHAM, R. *On the subsidiarity of unjust enrichment.* L.Q.R. 2001, 117(Apr), 273-299. Dostupné v právní databázi Westlaw International přes Centrální autentizační službu Univerzity Karlovy. [cit. dne 7. 2. 2014].

⁷³ Tamtéž, s. 273 a 274.

pro právní systém skutečnost, že zájmy stran v rámci smluvního vztahu nebo vlastnické právo jsou chráněny pozitivně. Bezdůvodné obohacení naopak působí negativně v tom smyslu, že má zabránit ztrátě na majetku tam, kde schází dobrovolnost vzniku závazku.⁷⁴ Bezdůvodné obohacení totiž nevzniká souhlasným projevem vůle subjektů tohoto závazkového právního vztahu.

Podle českého Ústavního soudu (dále též „ÚS ČR“) má bezdůvodné obohacení povahu subsidiární a přichází do úvahy jen tam, kde nárok nelze odvodit z jiného právního titulu.⁷⁵ V návrhu nového českého občanského zákoníku ve verzi z dubna 2011⁷⁶ bylo v ustanovení § 2943 výslovně uvedeno, že bezdůvodné obohacení nelze uplatnit v tom rozsahu, v jakém je možné ztrátu ochuzeného nahradit uplatněním jiného práva. V důvodové zprávě k této verzi návrhu pak bylo výslovně uvedeno, že právo na vydání bezdůvodného obohacení je podpůrné povahy.⁷⁷ Otázka subsidiarity bezdůvodného obohacení by tím byla v českém právu vyřešena. Do finální podoby nového občanského zákoníku, ve verzi s účinností od 1. ledna 2014, se však toto ustanovení nedostalo. Český Nejvyšší soud při rozhodování podle nové právní úpravy buď potvrdí dosavadní přístup, anebo se ubere novou cestou, kdy bezdůvodné obohacení nebude aplikováno pouze podpůrně. S ohledem na novou formulaci generální klauzule bezdůvodného obohacení je možné si představit rozšíření jeho aplikace i na případy, kdy se dosud neuplatňovalo. V následujících podkapitolách již přistoupím k rozboru jednotlivých předpokladů bezdůvodného obohacení v anglickém právu.

⁷⁴ RICKETT CH., GRANTHAM, R. *On the subsidiarity of unjust enrichment*. L.Q.R. 2001, 117(Apr), 273-299. s. 274. Dostupné v právní databázi Westlaw International přes Centrální autentizační službu Univerzity Karlovy. s. 274. [cit. dne 7. 2. 2014].

⁷⁵ Srov např. nález Ústavního soudu ze dne 22. 2. 2006 sp. zn. II. ÚS 471/05, uveřejněn ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu pod č. 43/2006.

⁷⁶ Dostupný na:

http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/OZ_Navrh_zakona_s_obsahem_11042011.pdf. [cit. dne 12. 2. 2014].

⁷⁷ Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku, jak byl odeslán do Legislativní rady vlády (duben 2011). Dostupná na: http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/OZ_Duvodova_zprava_11042011.pdf. s. 1153. [cit. dne 12. 2. 2014].

3.1.1 Obohacení („Benefit“)

Obohacení znamená nabytí nějaké hodnoty. Určení toho, co onu hodnotu představuje, není však jednoduché. Může se jednat o peníze, zboží nebo služby. Jak již bylo uvedeno v kapitole o Principech evropského práva bezdůvodného obohacení, nepanuje shoda na tom, zda za obohacení má být považován výlučně majetkový prospěch, nebo zda lze i prospěch nemajetkové povahy podřadit pod tento pojem. Mezi anglickými právníky je neshoda dále ohledně toho, zda má mít obohacení zásadně objektivní povahu („objective benefit“), anebo podléhá subjektivnímu snížení hodnoty („subjective devaluation“).⁷⁸ Objektivní obohacení je posuzováno podle jeho tržní ceny, a to bez ohledu na to, jakou mu sám obohacený přikládá hodnotu. Má podobu pozitivní, kdy obohacený nabude majetek, nebo negativní, kdy ušetří náklady, které by jinak musel vynaložit. Příkladem pozitivního objektivního obohacení je přijetí peněz („monetary benefit“) a nabytí nebo zlepšení zboží nebo pozemku („benefits in kind“), příkladem negativního objektivního obohacení je přijetí služeb a užití cizího zboží, pozemku nebo peněz.⁷⁹ U subjektivního snížení hodnoty obohacení se přihlíží k tomu, jakou hodnotu má pro konkrétního obohaceného. Právě subjektivní pojetí obohacení dlouho převažovalo v rozhodování anglických soudů o restitučních nárocích. Lord Nicholls to vyjádřil v rozhodnutí *Sempre Metals Limited v. Inland Revenue Commissioners*⁸⁰ jako zásadu, že obohacení nemá pro obohaceného v každém případě vždy hodnotu tržní ceny, a proto by bylo nespravedlivé přičíst konkrétnímu obohacenému hodnotu, jakou má předmět obohacení pro ostatní. V českém právu se uplatňuje objektivní hledisko a peněžitá náhrada se poskytuje ve výši ceny obvyklé, případně smluvené.⁸¹ Subjektivní pojetí se mi jeví problematičtější. Je pravdou, že lidé mají různé preference, avšak právo by mělo být do té míry objektivní a předvídatelné, že pro subjektivní ohodnocování předmětu obohacení by měl být dán prostor nanejvýš

⁷⁸ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 44.

⁷⁹ Tamtéž, s. 45.

⁸⁰ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 18. 7. 2007 cit. podle [2007] UKHL 34.

⁸¹ Ustanovení § 2999 OZ.

výjimečně. Rozhodování podle subjektivních kritérií každého obohaceného, která tím pádem nelze nijak zobecnit, by nenaplnovalo zásadu formální spravedlnosti, podle které s obdobnými případy má být naloženo obdobně. Anglické právo bezdůvodného obohacení se pak jeví jako nepřiměřeně ochránářské vůči obohacenému. Ani při uvažování o subjektivní hodnotě obohacení však anglické soudy nepostupují svévolně. Postupem času se v anglické judikatuře a odborné literatuře vytvořila soustava pravidel, jež má pomoci překonat problém se subjektivním snížením hodnoty obohacení u konkrétního obohaceného. Prvním testem je doktrína nevyvratitelného obohacení („incontrovertible benefit“). Tento koncept spočívá v tom, že jsou situace, kdy žádná rozumně smýšlející osoba nemůže tvrdit, že nebyla obohacena, a její případné argumenty o subjektivní snížení hodnoty budou odmítnuty.⁸² Nejjednodušším příkladem nevyvratitelného obohacení jsou přirozeně peníze (jako zákonné platidlo, ponecháme stranou sběratelskou nebo historickou hodnotu peněz), jejichž hodnota je přímo stanovena. Rovněž ušetření nákladů, jež by musel na základě zákona (např. vedení účetnictví) nebo fakticky (např. oprava pokaženého automobilu) obohacený vynaložit, je považováno za nevyvratitelné obohacení. U nepeněžitých předmětů existují dva přístupy. V užším pojetí se z nepeněžitého předmětu stane obohacení pouze tehdy, když je zpeněžen („realised benefit“), přičemž ke zpeněžení po případném soudním řízení se nepřihlíží. V širším pojetí postačuje, když je nepeněžitý předmět zpeněžitelný („realisable benefit“) a obohacený si jej ponechá bez toho, aby jej skutečně zpeněžil. Osobně souhlasím se širším pojetím, i když by se neuplatňovalo paušálně. Obecně nevidím důvod, proč by se neměla za obohaceného považovat osoba, jejíž majetek byl nějakým způsobem zhodnocen, když nevyslovila nesouhlas s takovým jednáním ochuzeného, jež k zhodnocení vedlo.

Na rozdíl od nevyvratitelného obohacení, u dalších prostředků soud přihlíží k jednání obohaceného, jež svědčí o tom, že si cení obohacení v jeho objektivním smyslu. Nejzřetelnějším příkladem je žádost („request“) o něco, kdy je zjevné, že obohacený má zájem o konkrétní předmět obohacení, je si vědom jeho hodnoty a je připraven za něj zaplatit. Totéž platí o majetku, jenž obohacený zadržuje, ačkoli jej

⁸² BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 48.

podle práva má a může snadno vrátit („retention of readily returnable property“). Příkladem může být případ *Cressman v. Coys of Kensington (Sales) Ltd*,⁸³ v němž pan Cressman vlastnil automobil s individuální poznávací značkou s jeho iniciálami. Po jeho smrti byla společnost Coys of Kensington (Sales) Ltd zmocněna k tomu, aby automobil prodala, avšak bez individuální poznávací značky. V dražbě koupil automobil pan McDonald, který za automobil bez individuální poznávací značky zaplatil 20.290,- liber. Chybou u žalované společnosti, která fyzicky neodstranila předmětnou poznávací značku, pan McDonald nabyl automobil i s individuální poznávací značkou. Právní nástupci pana Cressmana podali žalobu na společnost Coys of Kensington (Sales) Ltd na náhradu za pozbytí individuální poznávací značky. Soud prvního stupně ohodnotil samotnou individuální poznávací značku na 15.000,- liber. Účastníci řízení uzavřeli dohodu o narovnání, podle které společnost Coys of Kensington (Sales) Ltd zaplatila 13.608,- liber a byla na ni postoupena práva vůči panu McDonaldovi. Společnost Coys of Kensington (Sales) Ltd zažalovala pana McDonalda na vydání bezdůvodného obohacení v celkové výši 15.000,- liber.⁸⁴ Pan McDonald v mezidobí převedl automobil i s individuální poznávací značkou na třetí osobu, ačkoli věděl o chybě žalované společnosti při administraci prodeje automobilu. Žalobkyně byla úspěšná u soudu prvního stupně a žalovaný se odvolal. Rozhodnutí soudu prvního stupně bylo v odvolání potvrzeno s odůvodněním, že pan McDonald byl obohacen individuální poznávací značkou, a to tím, že se rozhodl si ji ponechat, ačkoli ji mohl snadno vrátit. Lord Mance navíc uvedl, že pan McDonald nemohl uplatnit námitku změny právního postavení (pozbytí obohacení), protože nebyl při jeho převodu v dobré víře. Lze si všimnout, že v tomto případě soud nevzal do úvahy fakt, že pro obohaceného neměla individualizovaná poznávací značka hodnotu, jakou určil soud. To nic nemění na skutečnosti, že pan McDonald měl možnost vydat předmět obohacení, ale sám se rozhodl tak neučinit. V tomto ohledu považují rozhodnutí soudu za zcela správné, i s přihlédnutím k právní zásadě *volenti non fit iniuria*.

⁸³ Rozhodnutí Odvolacího soudu ze dne 5. 2. 2004 cit. podle [2004] EWCA Civ 47.

⁸⁴ 13.608,- liber jako jeho 100% podíl na restitučním nároku právních nástupců pana Cressmana + 1.392,- liber jako restituční nárok postupníka právních nástupců pana Cressmana.

Třetí pomůcka soudu při uvažování o případném subjektivním snížení hodnoty obohacení („demanding and taking“) je podobná žádosti, obohacený ale v tomto případě nemá v úmyslu za přijaté objektivní obohacení zaplatit. Ve sporu pak obohacený nemůže argumentovat subjektivním snížením hodnoty obohacení, protože jeho objektivní hodnotu zná a akceptuje, ale odmítá zaplatit.

Poslední pravidlo je variací na zadržování snadno vratných předmětů. Volné přijetí („free acceptance“) tkví v tom, že obohacený přijme služby nebo zboží, i když měl možnost je odmítnout a věděl nebo měl vědět, že za předmětné zboží nebo služby má poskytnout protiplnění. Rozdíl mezi těmito dvěma testy obohacení je v tom, že u zadržování věci se jedná o konání v podobě zadržování věci (jako ve shora uvedeném případě s poznávací značkou), u volného přijetí stačí i opomenutí konat, když obohacený měl a mohl odmítnout zboží nebo služby. Zajímavý je případ *Chief Constable of Greater Manchester Police v. Wigan Athletic AFC Ltd*,⁸⁵ jehož předmětem byl policejní dohled nad průběhem fotbalových zápasů klubu Wigan Athletic. Podle anglického Zákona o policii z roku 1996 („Police Act 1996“) je osoba, které byly na žádost poskytnuty speciální policejní služby, povinna za tyto služby zaplatit stanovenou cenu. Sportovní klub si objednal policejní služby pro své zápasy, ale rozsah, v jakém mu byly poskytnuty, se mu zdál zbytečně velký. Proto dal jasně najevo, že nebude platit za navýšené policejní služby. Odvolací soud jednomyslně rozhodl, že policie neměla žádný smluvní nárok na zaplacení navýšených policejních služeb. Většina senátu dále rozhodla, že policie nemá ani nárok na vydání bezdůvodného obohacení, protože se jí nepodařilo prokázat, že se klub obohatil přijetím navýšených policejních služeb a ani žádný z důvodů, jenž by zakládal neospravedlněnost nabytí obohacení („unjust factors“). V tomto případě byla potvrzena obecná aplikace testu volného přijetí („free acceptance“), i když zde konkrétně byla odmítnuta s poukazem na to, že žalovaný klub dal jasně najevo, že si navýšené policejní služby nepřeje, že za ně platit nebude a že neměl faktickou možnost je odmítnout. Lord Maurice Kay ale ve svém odlišném stanovisku uvedl, že sportovní klub byl nevyvratitelně obohacen („incontrovertibly

⁸⁵ Rozhodnutí Odvolacího soudu ze dne 19. 12. 2008 cit. podle [2008] EWCA Civ 1449.

benefited“) právě tím, že mu byl zajištěn policejní dohled nad jeho zápasy. Jinak by mu totiž nebyly poskytnuty žádné policejní služby, a klub by tak vůbec nemohl uskutečnit své zápasy. Problém je v tom, nakolik je možné požadovat vydání obohacení za „vnucené služby“. Přiklonila bych se k tomu, že pokud je obohacený přijme, ačkoli má možnost je odmítnout, konkludentně je akceptuje, a proto je potřeba za ně zaplatit. V citovaném případě však šlo o „všechno, anebo nic“ a bylo výlučně rozhodnutím policie, v jakém rozsahu služby poskytne. Tím, že zbytečně poskytla navýšené služby, na sebe vzala riziko, že za ně nebude ze strany klubu zapláceno. Soud proto podle mého názoru dospěl ke správnému řešení.

S prospěchem v podobě služeb, a jejich existencí jako objektivního obohacení, to není jasné ani mezi anglickými autoritami. Burrows tvrdí, že služby jsou objektivním obohacením pouze tehdy, byly-li přijaty, například kdy alespoň část objednané stavby již stojí. Podle něj před samotným přijetím služeb je nikdo nepovažuje za nabyté obohacení a žádná rozumná osoba by neplatila za služby, které ve skutečnosti nepřijala.⁸⁶ Naproti tomu Birks považuje služby za obohacení od okamžiku počátku jejich poskytování. Zda a jaký výsledný produkt se objednateli dostane přitom pro něj není rozhodující, protože obohacení spočívá v čase a práci, které poskytovatel investoval.⁸⁷ Beatson naopak tvrdí, že služby, jež nepřinášejí žádný výsledný produkt, nemohou znamenat obohacení, a připouští vznik obohacení pouze tam, kde obohacený prokazatelně ušetří náklady, které by jinak musel vynaložit za výsledný produkt služeb.⁸⁸ Podle mého názoru je nejlepším řešením to představené profesorem Burrovsem, protože kombinuje výhody přístupu Birkse a Beatsona v tom smyslu, že i služby bez výsledného produktu mohou znamenat obohacení. To však za předpokladu, že objednatel již (alespoň část z nich) přijal a ušetřil tím náklady, jež by nutně vynaložil.

⁸⁶ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 46.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž, s. 47.

3.1.2 Na úkor ochuzeného („At the Claimant’s Expense“)

Tento požadavek se může jevit zcela jasný. Na úkor ochuzeného je obohacení uskutečněno v případě, že existuje příčinná souvislost mezi obohacením obohaceneho a ztrátou ochuzeného („but for causal link“). V anglickém právu se však objevují dvě zásadní otázky s tímto požadavkem spojené. Prvním problémem je, zda musí ztráta ochuzeného odpovídat hodnotou obohacení obohaceneho („the correspondence question“). Podle anglického práva může ochuzený žalobou z bezdůvodného obohacení nabýt více, než byla jeho původní ztráta.⁸⁹ Příkladem je poskytnutí služeb, tak jako v případě *BP Exploration Co (Libya) Ltd v. Hunt (No. 2)*.⁹⁰ Žalovaný měl koncesi na těžbu ropy v Libyi a uzavřel smlouvu o vrtných a průzkumných pracích na jeho plochách („farm-in agreement“) se žalobkyní. Na základě této smlouvy a jejích dodatků společnost BP Exploration Co (Libya) Ltd nabyla podíl na předmětné koncesi výměnou za určité plnění v podobě peněz, ropy a povinnosti provádět průzkum. V případě, že by objevila na daném území ropu, byla povinna začít s těžbou ropy. Smlouva však byla zmařena, protože v prosinci 1971 libyjská vláda vyvlastněním zastavila činnost stran v rámci koncese. Společnost BP Exploration Co (Libya) Ltd se úspěšně dožadovala zaplacení přiměřené částky za služby provedené do ukončení smlouvy na základě ustanovení reformního Zákona o zrušených smlouvách z roku 1943 („Law Reform (Frustrated Contracts) Act 1943“). Lord Goff v odůvodnění rozhodnutí uvedl, že pokud obohacení spočívá ve službách, jeho hodnota pro obohaceneho bude jen zřídka odpovídat ztrátě ochuzeného, přičemž hodnota obohacení se určuje k okamžiku ukončení smlouvy.

Druhou problematickou oblastí obohacení jsou práva resp. povinnosti třetích osob plynoucí z bezdůvodného obohacení. Obecným pravidlem je, že pouze přímý ochuzený je oprávněn požadovat vydání bezdůvodného obohacení. Z tohoto obecného pravidla existují v anglickém právu následující výjimky: (1) tam, kde majetek ochuzeného byl převeden na obohaceneho třetí osobou, je ochuzený oprávněn

⁸⁹ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 64.

⁹⁰ Rozhodnutí Soudu královny lavice ze dne 16. 3. 1979 cit. podle [1979] 1 W.L.R. 783.

požadovat vydání bezdůvodného obohacení na základě svého vlastnického práva („title and tracing“), (2) zastoupení ochuzeného („agency“), (3) přechod práv („subrogation“), (4) jestliže by ochuzený byl nabyt obohacení od třetí osoby nebýt toho, že jej již od třetí osoby nabyt obohacený („interceptive subtraction“) a (5) zamezení řetězení nároků tam, kde by přímý i nepřímý ochuzený měli proti obohacenému stejný nárok z bezdůvodného obohacení („avoiding circuitry of action“).⁹¹ První čtyři výjimky jsou podle mého názoru srozumitelné. Tu poslední lze ilustrovat na případě *Nadeem Ahmed Khan v. Louis Permay*,⁹² v němž žalobce provozoval restauraci a společně se svým partnerem se rozhodl ji prodat a postoupit nájem předmětných prostorů na pana Eavesa za 50.000,- liber. Pronajímatel, pan Permay (žalovaný), podmínil postoupení nájmu na pana Eavesa tím, že bude splacen dluh žalobce ve výši 40.000,- liber. Pan Eaves tedy dluh splatil a pan Khan nahradil panu Eavesovi takto vynaložené náklady. Avšak později se ukázalo, že v té době již dluh neexistoval. Pan Khan, i když nebyl přímým ochuzeným, se proti panu Permayerovi s úspěchem domohl vydání bezdůvodného obohacení. Lord Morrit tento závěr odůvodnil tím, že platba učiněná třetí osobou v omylu, jenž znamená bezdůvodné obohacení, je vymahatelná tou osobou, na jejíž skutečnou újmu („ultimate expense“) k obohacení došlo, pokud jedná ve stejném omylu jako tato třetí osoba. Zamezením řetězení nároků se v tomto případě myslí takový postup, kdy místo toho, aby žalobce (pan Khan) uplatnil restituční nárok vůči třetí osobě (panu Eavesovi) a pan Eaves následně uplatnil restituční nárok vůči žalovanému panu Permayerovi, uplatnil nárok z bezdůvodného obohacení vůči panu Permayerovi rovnou pan Khan. V českém právu by pravděpodobně bylo možné dosáhnout stejného výsledku za použití procesního institutu tzv. hlavní intervence podle § 91a zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.⁹³

U možnosti vymáhat obohacení po sekundárním obohaceném je třeba v první řadě určit, kdo je přímým obohaceným, a v druhé řadě stanovit pravidla, za nichž může

⁹¹ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 75 an.

⁹² Rozhodnutí Odvolacího soudu ze dne 22. 6. 2000 cit. podle 2000 WL 976097.

⁹³ Kdo si činí nárok zcela nebo částečně na věc nebo právo, o nichž probíhá řízení mezi jinými osobami, může až do pravomocného skončení tohoto řízení podat žalobu proti těmto účastníkům.

ochuzený uplatnit svůj nárok rovnou vůči nepřímému obohacenému („leapfrog“).⁹⁴ Lze si představit takové „přeskočení“ obohaceného v případech, kde se neprokáže dobrá víra dalšího obohaceného. V českém právu je podle § 2995 OZ sekundární obohacený povinen vydat obohacení pouze tehdy, pokud byl ochuzený k plnění přiveden lstí, donucen hrozbou či zneužitím závislosti nebo pokud nebyl svéprávný.

Kde obohacení spočívá ve věcech, nárok ochuzeného se posuzuje podle jejich hodnoty, *quantum valebat*; u poskytnutých služeb se stanovuje obohacení podle toho, co obohacený nabyl, ne podle ztráty ochuzeného, *quantum meruit*.⁹⁵ Což je správný přístup, vzhledem k rozdílům mezi náhradou škody a bezdůvodným obohacením, jak byl popsán v druhé kapitole této diplomové práce. Zásadně bude mít u služeb obohacení vyšší hodnotu než samotná ztráta ochuzeného. Například když ochuzený postaví schodiště v domě obohaceného, ztrátou ochuzeného je pouze práce a materiál, přičemž obohacení spočívá v možnosti plně využívat další podlaží ve stavbě obohaceného.

3.1.3 Neospravedlnitelnost obohacení („Unjust Factors“)

Bylo již vysvětleno v úvodní kapitole této práce, že v nahlížení na samotnou „bezdůvodnost“ bezdůvodného obohacení se anglické a české právo liší. Common law tradičně uplatňuje koncepci *unjust factors*, zatímco kontinentální právo pracuje s pojetím *absence of basis* neboli *sine causa*. Otázka neospravedlnitelnosti obohacení je středobodem analýzy v případech bezdůvodného obohacení. Anglické soudy totiž nerozhodují tuto otázku podle náhledu na spravedlnost jako obecnou (morální) kategorii, ale je potřeba na základě skutečností prokázaných v konkrétním případě určit, zda na straně ochuzeného byl přítomen některý z důvodů, jenž činí obohacení neospravedlnitelným neboli bezdůvodným. U tohoto předpokladu vzniku bezdůvodného

⁹⁴ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. Pozn. pod čarou č. 17 na s. 69.

⁹⁵ BEATSON, J., SCHRAGE, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment.* Oxford: Hart Publishing, 2003. s. 104.

obohacení existuje rozsáhlá judikatura, na základě které se vyvinuly tyto hlavní důvody pro neospravedlnitelnost obohacení („unjust factors“): omyl („mistake“), nátlak („duress“), nepřípustné ovlivnění („undue influence“), zneužití slabší strany („exploitation of weakness“), omezená svéprávnost („human incapacity“), neposkytnutí plnění („failure of consideration“), nevědomost („ignorance“), právní donucení – povinnost plnit za jiného („legal compulsion – compulsory discharge of another’s legal liability“), nezbytnost („necessity“), protiprávnost („illegality“), požadavky orgánů veřejné moci překračující jejich pravomoc („public authority ultra vires exaction and payment“).⁹⁶ K rozboru v dalších podkapitolách této diplomové práce jsem vybrala čtyři nejdůležitější důvody z tohoto výčtu, jež považuji pro účely této práce za dostačující.

V českém právu jsou od účinnosti nového občanského zákoníku podle ustanovení § 2997 odst. 1, donucení hrozbou nebo zneužitím závislosti a omezená svéprávnost ochuzeného okolnostmi, jež zaručují, že se ochuzený, který plnil nežalovatelný nebo promlčený dluh nebo dluh neplatný pouze pro nedostatek formy, může domáhat vydání takto poskytnutého plnění. Totéž platí o ochuzeném, který za těchto okolností plnil dluh s vědomím, že k tomu nebyl povinen (ledaže důvod plnění později nenastal nebo odpadl). Tyto okolnosti mají vliv i na povinnost sekundárního obohaceného vydat obohacení v případě, že byl ochuzený k plnění přiveden právě tím, donucen hrozbou či zneužitím závislosti nebo pokud nebyl (plně) svéprávný (§ 2995 OZ).

3.1.3.1 Omyl („Mistake“)

Základem pro vydání obohacení poskytnutého na základě omylu je skutečnost, že vůle ochuzeného k poskytnutí takového obohacení je zmařena tím, že byla ovlivněná jeho mylnou představou o záležitosti související s rozhodnutím o poskytnutí

⁹⁶ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 86.

obohacení.⁹⁷ Omyl musí na straně ochuzeného existovat v době rozhodnutí ochuzeného o poskytnutí plnění, ne do budoucnosti. Nesprávná předpověď ohledně budoucí události nemůže založit důvod k vydání obohacení, protože ten, kdo ji učinil, na sebe vzal riziko, že se může mýlit.⁹⁸ Omyl vzniká předně při smluvních závazkových vztazích, kde je nárok z bezdůvodného obohacení přípustný pouze v případě, že se předmětná smlouva stane neplatnou nebo neúčinnou, anebo když strany od ní odstoupí. Lord Millet uvedl v rozhodnutí *Portman Building Society v. Hamlyn Taylor Neck*,⁹⁹ že tam, kde jsou platby prováděny na základě platné a účinné smlouvy, nepravdivé prohlášení („misrepresentation“) ani omyl nemohou založit povinnost k vydání toho, co bylo plněno. Omyl v jiném než smluvním závazkovém vztahu vzniká například tehdy, když ochuzený mylně předpokládá, že má určitou právní povinnost („supposed liability“), a podle toho i plní obohacenému.

Omyl může být jednak skutkový („mistake of fact“), jednak právní („mistake of law“). Právní omyl až do konce dvacátého století nezakládal v anglickém právu důvod k vydání obohacení. V roce 1994 anglická Komise pro právo, poradní orgán zdejšího Ministerstva spravedlnosti, vydala zprávu, v níž doporučila změnu v odmítavém postoji k právnímu omylu.¹⁰⁰ Na tuto zprávu navázala v roce 1998 Sněmovna lordů v rozhodnutí *Kleinwort Benson Ltd v. Lincoln City Council*.¹⁰¹ Žalobkyně (banka) prováděla platby vůči žalovaným městským radám (Lincoln, Birmingham, Southwark Londýn, Chelsea Londýn) na základě smluv o úrokových swapech („interest rate swap agreements“) v letech 1982 až 1985, přičemž smluvní závazky byly v každém případě řádně splněny oběma stranami. V roce 1991 však Sněmovna lordů ve svém rozhodnutí v jiném případě rozhodla, že smlouvy o úrokových swapech uzavírané městskými

⁹⁷ BEATSON, J., SCHRAGE, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003. s. 255.

⁹⁸ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition*. Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 203.

⁹⁹ Rozhodnutí Odvolacího soudu ze dne 22.4.1998 cit. podle [1998] P.N.L.R. 664.

¹⁰⁰ LAW COM. No. 227: *Restitution: Mistakes of Law and Ultra Vires Public Authority Receipts and Payments*. Listopad 1994. Dostupné na: <http://www.bailii.org/ew/other/EWLC/1994/227.pdf>. [cit. dne 11. 2. 2014].

¹⁰¹ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 29. 10. 1998 cit. podle [1999] 2 A.C. 349.

radami jsou neplatné, protože uzavírání smluv o úrokových swapech nespadá do pravomoci městských rad. Banka proto žalovala všechny čtyři městské rady o vydání částek vyplacených na základě právního omylu. Většina senátu rozhodla, že vydání bezdůvodného obohacení má být umožněno i v případech, kde bylo nabyto na základě právního omylu, a tím učinila definitivní konec starému pravidlu. S tímto rozhodnutím nelze než souhlasit. Rozlišování mezi tím, zda ochuzený byl v právním omylu, nebo skutkovém omylu, nemá podle mého názoru v právním řádu opodstatnění. Jestliže se v průběhu existence závazkového právního vztahu změní zákon, v anglickém právu, stejně jako v českém právu, nepůsobí nová právní úprava retroaktivně. V tomto případě ale bylo existující právo změněno rozhodnutím soudu, jehož účelem bylo napravit nesprávnost dosavadního postupu. Z tohoto důvodu se banka domohla vydání obohacení, jež vzniklo ještě před touto změnou práva. Nárok žalobkyně nebyl tedy ani promlčen, protože subjektivní šestiletá promlčecí doba počala plynout až od okamžiku, kdy změna v právu nastala, tedy od rozhodnutí Sněmovny lordů v roce 1991.

Na základě omylu mohou být prováděny peněžité platby („mistaken payments“), nepeněžité plnění jako například zhodnocení nebo převod věci („benefits in kind rendered by mistake“), ale i uzavřena smlouva („contract entered into by mistake“).¹⁰² Podle toho se pak rozlišuje způsob a rozsah vydání bezdůvodného obohacení („remedies“).

V českém právu se rovněž přijetí plnění na základě omylu považuje za bezdůvodné obohacení, spadá totiž do kategorie plnění bez právního důvodu („condictio indebiti“).

¹⁰² BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 201.

3.1.3.2 Neposkytnutí plnění („Failure of Consideration“)

Podle anglického práva je předpokladem vzniku smlouvy nabídka („offer“), její přijetí („acceptance“), plnění („consideration“) a úmysl být právně vázán („intention to create a legal relation“). Plnění („consideration“) v rámci založení restitučního nároku má však jinou povahu než plnění, jež je potřebné ke vzniku platné smlouvy, jak bylo vysvětleno v rozhodnutí *Fibrosa Spolka Akcyjna v. Fairbairn Lawson Combe Barbour Ltd.*¹⁰³ Na základě písemné smlouvy mezi stranami měla žalovaná (anglická společnost) dodat žalobkyni (polská společnost) speciální přístroje na vochlování lnu. Společnost Fibrosa učinila zálohovou platbu ve výši 1.000,- liber. Smlouva však byla zmařena vypuknutím druhé světové války. Žalobkyně se s úspěchem domohla vydání zálohové platby, a to na základě neposkytnutí plnění (přístrojů) ze strany žalované společnosti Fairbairn Lawson Combe Barbour Ltd. Vikomt Simon L.C. uvedl v tomto rozhodnutí rozdíl mezi plněním zakládajícím smlouvu a plněním jako předpokladu vzniku bezdůvodného obohacení následovně: ve smluvním právu je plnění představováno slibem („promise“), zatímco v restitučním nároku je to vykonání tohoto slibu („performance of the promise“). Pokud tedy není druhou stranou provedeno, co bylo ve smlouvě ujednáno, má strana, která již plnila, nárok na vydání bezdůvodného obohacení.

Důležitou otázkou je, zda neposkytnutí plnění musí být úplné, nebo postačuje ke vzniku restitučního nároku i částečné nesplnění povinnosti. V případě společnosti Fibrosa se jednalo o úplné nesplnění povinnosti z kupní smlouvy ze strany žalované, protože nedodala žádné z objednaných přístrojů. Soud ve věci Fibrosa odůvodnil přiznání restituce tím, že ten, kdo poskytl zálohovou platbu, ale později neobdržel to, co mu mělo být plněno, musí jednoduše své peníze dostat zpátky. Při kupní smlouvě tedy nezáleží na tom, zda část přístroje již byla vyrobena a prodávající vynaložil nějaké náklady. U smluv o dílo je situace jiná, protože zahrnují i práci zhotovitele. Jestliže zhotovitel začne na díle pracovat, případné nesplnění bude už jen částečné. Tato situace

¹⁰³ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 15. 6. 1942 cit. podle [1943] A.C. 32.

nastala v případě *Stocznia Gdanska SA v. Latvian Shipping Co.*¹⁰⁴ Podle šesti smluv mezi účastníky řízení měla společnost Stocznia Gdanska SA žalované navrhnout, postavit a dodat loď. Žalobkyně odstoupila od smlouvy pro podstatné porušení smlouvy ze strany žalované, která nezaplatila druhou splátku, k níž byla na základě smlouvy povinna. V okamžiku odstoupení byl již hotový projekt a zhotoven kým dvou lodí. Společnost Stocznia Gdanska SA zažalovala společnost Latvian Shipping Co o zaplacení dlužných splátek. Žalovaná neúspěšně argumentovala tím, že druhou splátku nezaplatila, protože kdyby tak učinila, mohla by ji stejně vymáhat jako bezdůvodné obohacení od žalobkyně pro úplné neposkytnutí plnění, neboť společnost Stocznia Gdanska SA ještě nedodala žádnou celou loď. Sněmovna lordů v tomto rozhodnutí zdůraznila, jak podstatný je pro restituční nárok rozdíl mezi kupní smlouvou a smlouvou o dílo. Tím, že společnost Stocznia Gdanska SA již zhotovila projekt a část lodí, nemohla se objednavatelka (žalovaná společnost) dovolávat úplného neposkytnutí plnění a tedy by ani neuspěla s nárokem na vydání bezdůvodného obohacení. Žalovaná musela ve výsledku zaplatit druhou splátku a náhradu škody.

V případech neposkytnutí plnění je tedy tradičním pravidlem common law, že se musí jednat o úplné neposkytnutí plnění („total failure of consideration“), aby vedlo k úspěšnému uplatnění nároku z bezdůvodného obohacení. U některých případů se však připouští, aby neposkytnutí plnění bylo částečné („partial failure of consideration“). V první řadě jsou to případy neposkytnutí peněžitého plnění podle smluv, jež spadají pod reformní Zákon o zrušených smlouvách z roku 1943 („Law Reform (Frustrated Contracts) Act 1943“).¹⁰⁵ U částečného neposkytnutí nepeněžitého plnění soudy v posledních letech uznávají i tento nárok, protože není důvod při posunu od úplného k částečnému neposkytnutí plnění rozlišovat mezi peněžitým a nepeněžitým plněním.

¹⁰⁴ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 26. 2. 1998 cit. podle [1998] 1 W.L.R. 574.

¹⁰⁵ Podle ustanovení § 1 odst. 2 tohoto zákona „může soud, jestliže to považuje za spravedlivé, rozhodnout, že strana, již bylo nebo mělo být plněno, a která již vynaložila nějaké náklady, má nárok na zadržení nebo vydání všech nebo části obdržených nebo dlužných částek na pokrytí takových nákladů.“

3.1.3.3 Nátlak („Duress“)

Nátlakem, jenž může mít více podob, se v tomto kontextu rozumí neoprávněná pohrůžka obohaceného (výjimečně i třetí osoby) vůči ochuzenému, na základě které ochuzený převede předmět obohacení na obohaceného. Objektivním předpokladem uplatnění tohoto důvodu neospravedlnitelnosti obohacení je existence neoprávněné pohrůžky. Subjektivní hledisko se zaměřuje na příčinnou souvislost mezi takovou pohrůžkou a jednáním ochuzeného, tedy poskytnutím obohacení. Nátlak může v některých případech naplnit i předpoklady civilního deliktu. Lord Diplock v odůvodnění rozhodnutí ve věci *Universe Tankships Inc of Monrovia v. International Transport Workers Federation (The Universe Sentinel)*¹⁰⁶ vysvětluje, že samotné použití ekonomického nátlaku není civilním deliktem („tort“). Proto primárním prostředkem nápravy při nátlaku je žaloba na vydání majetku převedeného pod takovým nátlakem nebo na určení neplatnosti smlouvy uzavřené pod nátlakem, ne žaloba na náhradu škody.

První formou nátlaku je nátlak na osobě („duress of the person“), zejména pohrůžkou fyzického násilí na osobě ochuzeného (nebo osobách jemu blízkých) nebo pohrůžkou zadržení ochuzeného na nějakém místě. Tento druh nátlaku se většinou neuplatňuje jako podklad pro restituční nárok, ale právě jako základ pro nárok na náhradu škody způsobenou zásahem do osobnostních práv („tort of trespass to the person“). Příkladem použití pohrůžky fyzického násilí je australský případ *Barton (Alexander) v. Armstrong (Alexander Ewan)*,¹⁰⁷ v němž šlo o převzetí kontroly nad společností, v níž byl žalobce generálním ředitelem a žalovaný byl předsedou představenstva a oba měli podíly ve společnosti. Pan Armstrong smlouvou nabyl podíl pana Bartona, ale pan Barton podal žalobu na neplatnost této smlouvy, protože podle něj byla uzavřena pod pohrůžkou jeho smrti. Australská Státní rada potvrdila neplatnost této smlouvy na základě toho, že právě pohrůžka žalovaného byla důvodem uzavření smlouvy na straně žalobce.

¹⁰⁶ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 1. 4. 1982 cit. podle [1983] 1 A.C. 366.

¹⁰⁷ Rozhodnutí Státní rady ze dne 5. 12. 1973 cit. podle [1976] A.C. 104.

Nátlak podle anglického práva může mít i podobu nátlaku na věcech („duress of goods“). Jedná se o případy, kdy obohacený neoprávněně vyhrožuje, že ochuzenému nevrátí jeho věci nebo je bude zadržovat, pokud ochuzený nezplatí. Ochuzený je oprávněn žalovat na vydání peněz zaplacených za těchto okolností.¹⁰⁸

Ekonomický nátlak je pravděpodobně nejvíc využívanou formou. Řadíme sem případy pohrůžky porušením smlouvy (například pohrůžka nezaplacením, dokud nebude sjednaná cena snížena), ale také pohrůžky jednáním, jež je v souladu s právem (například uplatnění práva u soudu).

Případy, jež nejsou v praxi velmi obvyklé, zahrnují pohrůžky na zaplacení větší částky, než jaká je přípustná podle zákona. Tyto případy se podobají těm popsaným v následující dílčí podkapitole, v nichž však orgány veřejné moci neužívají nelegitimní pohrůžky, ale uplatňují právo (i když přesahující svou pravomoc).

3.1.3.4 Požadavky orgánů veřejné moci překračující jejich pravomoc („Ultra Vires Demands by Public Authorities“)

Tato neobvyklá kategorie byla do anglického práva bezdůvodného obohacení, jež má i tady povahu soukromoprávní, zavedena rozhodnutím ve věci *Woolwich Equitable Building Society v. Inland Revenue Commissioners*.¹⁰⁹ Stavební spořitelně Woolwich Equitable Building Society byla uložena daň na základě složené daňové sazby („composite rate tax“), již tato od počátku odmítala. Žalobkyně napadla u soudu nařízení o dani z příjmů (stavebních spořitelen) z roku 1986 („Income Tax (Building Societies) Regulations 1986“), protože na základě jeho přechodných ustanovení musela čtvrtletně platit daň z dividend a úroků vyplacených jejím členům. Žalobkyně však pro jistotu zaplatila tři splátky daně, aby se vyhnula případnému penále. Na vyplacenou částku u soudu uplatnila nárok na vydání bezdůvodného obohacení vůči finančnímu

¹⁰⁸ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition*. Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 264.

¹⁰⁹ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 20. 7. 1992 cit. podle [1992] 3 W.L.R. 366.

úřadu. Soud prvního stupně rozhodl, že předmětné nařízení bylo neplatné, protože bylo *ultra vires*, odvolací soud však rozhodl opačně. Sněmovna lordů pak potvrdila rozhodnutí soudu prvního stupně, a finanční úřad tak musel žalobkyni vyplatit částku zaplacenou na dani. Odmítl však vyplatit úroky za dobu od obdržení plateb do vynesení rozsudku soudu prvního stupně. Tyto úroky z částky, jež byla neoprávněně vyplacena finančnímu úřadu, pak byly přiznány až odvolacím soudem. Toto rozhodnutí je důležité v tom, že do jeho vydání bylo možné vůči orgánu veřejné moci uplatnit nárok na vydání bezdůvodného obohacení pouze na základě omylu nebo donucení (pohrůžka soudním vymáháním daně), což nebylo naplněno v tomto případě. Při restitučním nároku vůči orgánu veřejné moci musí být splněny všechny ostatní předpoklady bezdůvodného obohacení, stejně jako při nároku vůči soukromé osobě.

České právo se k takovému pojetí staví negativně, když striktně rozlišuje soukromoprávní nároky z bezdůvodného obohacení a nároky vůči orgánům veřejné moci, jež pod tuto kategorii nespádají. Nejvyšší správní soud (dále též „NSS ČR“) v případě požadovaného bezdůvodného obohacení přeplatku na pojistném vůči České správě sociálního zabezpečení výslovně uvedl, že občanský zákoník „upravuje jen občanskoprávní vztahy, v nichž mají účastníci rovné postavení. Nevztahuje se tedy na veřejnoprávní vztahy, ve kterých jsou jejich subjekty k sobě navzájem ve vztahu nadřazenosti a podřazenosti a jejich postavení je tak výsledkem uplatnění metody administrativně-právní metody regulace.“¹¹⁰

3.1.4 Neexistence okolnosti, která by vylučovala vznik bezdůvodného obohacení na straně obohaceného („Lack of Defence“)

Ačkoli jsou v konkrétním případě splněny předpoklady vzniku bezdůvodného obohacení uvedené v předešlých třech podkapitolách, nemusí to vést k úspěšnému uplatnění nároku na jeho vydání. Na straně obohaceného může existovat okolnost, jež

¹¹⁰ Rozsudek NSS ČR ze dne 28. 5. 2009 sp. zn. 6 Ads 16/2009, uveřejněn ve Sbírce rozhodnutí Nejvyššího správního soudu pod č. 1916/2009.

vydání bezdůvodného obohacení znemožní. V průběhu vývoje anglického práva bezdůvodného obohacení se vyvinuly tři základní kategorie takových námitek obohaceného.¹¹¹ První souvisí se samotným obohacením a patří sem: (1) překážka uplatnění nároku („estoppel“), (2) zastoupení („agency“) a (3) změna v právním postavení obohaceného („change of position“). Druhou skupinou jsou okolnosti, jež jsou spojeny s neospravedlnitelností obohacení, a zahrnují: (1) restituční protinárok („counter-restitution“), (2) nabytí obohacení třetí osobou v dobré víře („bona fide purchase“), (3) omezenou svéprávnost („incapacity“), (4) protiprávnost („illegality“), (5) překážku věci rozhodnuté („dispute resolved“) a (6) promlčení („limitation“). Poslední kategorie souvisí s požadavkem „na úkor konkrétního ochuzeného“ a patří sem pouze jedna námitka, a to je přenesení ztráty ochuzeného na jinou osobu („passing on“). Pro vytvoření si obrazu o fungování těchto námitek obohaceného jsem vybrala pro účely této diplomové práce základní tři z nich.

V českém právu se při zjišťování předpokladů bezdůvodného obohacení k obdobným okolnostem nepřihlíží. Až po zjištění existence bezdůvodného obohacení se při posuzování rozsahu a způsobu vydání bezdůvodného obohacení rozhodujícím vlivem uplatňuje dobrá víra obohaceného a promlčení (ust. § 3000 an. a 609 an. OZ).

3.1.4.1 Překážka uplatnění nároku („Estoppel“)

Podstatou této námitky je skutečnost, že obohacený se ke své škodě spoléhal na prohlášení ochuzeného o tom, že obohacení náleží obohacenému. Tato námitka bude nejčastěji sloužit proti nároku ochuzeného založenému na omylu, protože právě v omylu může ochuzený jednat tak, že dá obohacenému najevo, že obohacení nabývá oprávněně. Prvním předpokladem uplatnění námitky estoppel je prohlášení ochuzeného („representation“). To může být založeno na tom, že ochuzený porušil svou povinnost plnit řádně („breach of a duty of accuracy“), například jestliže byl při poskytnutí plnění

¹¹¹ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 524.

ve skutkovém omylu o výši dluhu a plnil více. Příkladem může být rozhodnutí *Weld-Blundell and Others v. Synott*.¹¹² Žalobci byli zástavním věřitelem s prvním pořadím zástavního práva k zastaveným nemovitostem. Po výkonu zástavního práva a uspokojení své pohledávky měli povinnost zbylou částku převést na druhého zástavního věřitele, žalovaného. Žalobci však nesprávně určili výši své pohledávky a žalovanému vyplatili více, než měli. V tomto případě byl restituční nárok, založený na skutkovém omylu, úspěšný. Námitka estoppel byla soudem odmítnuta, protože nebyla založena existence povinnosti ze strany žalobce informovat obohaceného o skutečném stavu věci, takže ani nemohlo dojít k porušení takové povinnosti.

Prohlášení ochuzeného může být implicitně obsaženo již v provedení samotného plnění („inherent representation“). Ochuzený jej však může učinit i vedle jednání, jímž převádí obohacení na obohaceného („collateral representation“).¹¹³

Druhou podmínkou aplikace námitky estoppel je změna právního postavení ke škodě obohaceného, který je v dobré víře v dané prohlášení („detrimental reliance“) a příčinná souvislost. Změna právního postavení obohaceného může spočívat v tom, že nabyté plnění nenávratně použil („conventional reliance“), v tom, že obohacený pouze použil plnění způsobem, jaký by jinak neuplatnil („real reliance“), nebo v tom, že nabyté plnění nenávratně použil, a to způsobem, jaký by jinak neuplatnil („out of pocket reliance“).¹¹⁴ Pouze třetí změna v postavení obohaceného však může vést k úspěšnému uplatnění námitky estoppel, protože u prvních dvou svým jednáním obohacený ušetřil náklady, jež by musel stejně vynaložit, takže byl tímto způsobem obohacen. Obohacený tedy k uplatnění námitky estoppel musí prokázat, že pokud by mu byla uložena povinnost vydat předmětné plnění, jeho majetkové postavení by se zhoršilo, a to právě kvůli prohlášení a plnění ze strany ochuzeného.

¹¹² Rozhodnutí Soudu královské lavice ze dne 29. 4. 1940 cit. podle [1940] 2 K.B. 107.

¹¹³ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 550 an.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 553.

3.1.4.2 Změna v právním postavení obohaceného („Change of Position“)

Námitka změny právního postavení obohaceného má zabránit tomu, aby po pozbytí obohacení byl obohacený uložením povinnosti k vydání takového obohacení uveden do horšího postavení, než je spravedlivé. Účelem existence této námitky je ochrana práv nabytých v dobré víře. Až do vydání rozhodnutí ve věci *Lipkin Gorman v. Karpnale Ltd*¹¹⁵ se změna v právním postavení obohaceného nepovažovala za samostatnou okolnost vylučující úspěch restitučního nároku. Umožňovalo se uplatnit pouze námitku estoppel, jestliže byly splněny předpoklady její aplikace uvedené výše. V jiných zemích patřících do common law systému, například v USA, Kanadě nebo na Novém Zélandu, byla však tato námitka již po delší dobu uplatňována. Sněmovna lordů proto v rozhodnutí *Lipkin Gorman* stanovila, že anglické právo musí uznat samostatnou existenci změny právního postavení obohaceného, jež byla učiněna v dobré víře, jako námitky proti nárokům z bezdůvodného obohacení. Předpokladem úspěšného uplatnění této námitky je: (1) změna právního postavení obohaceného, tj. pozbytí obohacení, (2) v dobré víře, (3) v důsledku obohacení a (4) vydání obohacení by vedlo k nespravedlnosti. Na rozdíl od námitky estoppel tedy není nutné, aby obohacený spoléhal na prohlášení ochuzeného. Dalším rozdílem je to, že změna právního postavení (pozbytí obohacení) může být uplatněna i částečně (*pro tanto*), zatímco estoppel pouze ve vztahu k celému obohacení („all or nothing“).¹¹⁶ Je však potřeba, aby mezi přijetím obohacení a změnou jeho právního postavení byla příčinná souvislost. To znamená, že tato námitka se uplatní tam, kde obohacený pozbyl konkrétní obohacení („disenrichment“), ne pokud by mu vydání obohacení způsobilo potíže („general hardship“).

Takové pojetí pozbytí obohacení jsme pozorovali již ve shora popsaných Principech evropského práva bezdůvodného obohacení.

V českém právu (§ 3000 OZ) se u poctivého příjemce uplatňuje stejný princip. Ustanovení stanoví, že takový příjemce vydá, co obohacením nabyl, ale nanejvýš v rozsahu, v jakém obohacení trvá při uplatnění práva ochuzeným.

¹¹⁵ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 6. 6. 1991 cit. podle [1991] 2 A.C. 548.

¹¹⁶ BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition.* Oxford: Oxford University Press, 2010. s. 527.

3.1.4.3 Nabytí obohacení třetí osobou v dobré víře („Bona Fide Purchase“)

V anglickém právu se stejně jako v právu českém uplatňuje zásada, že nikdo nemůže na druhého převést více práv, než sám má. Anglická terminologie se pouze trochu liší, když místo nám známého *nemo plus iuris* používá pojem *nemo dat (nemo dat quod non habet)*. Z tohoto pravidla v obou právních řádech existuje výjimka v podobě dobré víry nabyvatele. Tato výjimka se však neuplatňuje obecně, protože ani nabyvatel v dobré víře se nestane vlastníkem věci, jež byla před tím ukradena.¹¹⁷ Mezi anglickými právníky však není shoda na tom, zda se dobrá víra nabyvatele má uplatnit i v právu bezdůvodného obohacení, anebo se má ponechat pouze pro oblast vlastnického práva. Na jedné straně Lord Millett v rozhodnutí *Foskett v. McKeown and Others*¹¹⁸ stanovil, že zatímco změna právního postavení je obecnou námitkou proti všem restitučním nárokům, námitka nabytí v dobré víře může být uplatněna toliko v případech založených na reivindikaci vlastnického práva k věci. Podle tohoto rozhodnutí tak námitka dobré víry nabyvatele slouží k vyjasnění toho, kdo má lepší titul k předmětu sporu. Podle převládajícího názoru však dobrá víra nabyvatele má být uplatňována i v případech vydání bezdůvodného obohacení tam, kde existuje nepřímý příjemce obohacení za protihodnotu. Tento názor byl vysvětlen i v případě *Lipkin Gorman v. Karpnale Ltd*,¹¹⁹ nemohl být však na kasino jako nabyvatele v dobré víře uplatněn, protože kasino neposkytlo za nabyté peníze protihodnotu (žetony samy o sobě ji podle soudu nepředstavovaly). Vzhledem k tomu, že i v českém právu se práva nabytá v dobré víře šetří i pokud jde o bezdůvodné obohacení, přiklonila bych se k druhému ze zmíněných anglických přístupů k námitce nabyvatele v dobré víře. Samozřejmě za předpokladu, že sám obohacený je v dobré víře, je tedy poctivým příjemcem obohacení.

¹¹⁷ Srov. ustanovení § 1111 OZ. Získal-li někdo movitou věc za jiných okolností, než které stanoví § 1109 nebo 1110, stane se vlastníkem věci, pokud prokáže dobrou víru v oprávnění převodce převést vlastnické právo k věci. To neplatí, pokud vlastník prokáže, že věc pozbyl ztrátou nebo činem povahy úmyslného trestného činu.

¹¹⁸ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 18. 5. 2000 cit. podle [2001] 1 A.C. 102.

¹¹⁹ Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 6. 6. 1991 cit. podle [1991] 2 A.C. 548.

3.2 Rozsah a způsob vydání bezdůvodného obohacení („Remedies“)

Jestliže jsou splněny všechny čtyři předpoklady úspěšného nároku na vydání bezdůvodného obohacení, je potřeba rozhodnout, v jakém rozsahu a jakým způsobem musí obohacený předmětné obohacení vydat. Nárok na vydání obohacení se většinou vztahuje pouze na obohaceného jako relativní majetkové právo („personal remedies“, „rights in personam“), méně často na určitou věc jako absolutní majetkové právo („proprietary remedies“, „rights in rem“). První skupinu tedy tvoří práva na peněžitou náhradu obohacení, zatímco do druhé kategorie spadají případy, kde obohacený zadržuje samotný předmět obohacení.

Relativní majetková práva z bezdůvodného obohacení mohou mít podle common law zejména následující podobu: (1) vydání peněz poskytnutých obohacenému („money paid to the defendant’s use“) je nejčastějším prostředkem ochrany ochuzeného při bezdůvodném obohacení, například když plnil v omylu, (2) peněžitá náhrada za zboží („quantum valebat“), (3) peněžitá náhrada za poskytnuté služby („quantum meruit“) a podle equity dále: (4) odstoupení od smlouvy („rescission“; například u smlouvy uzavřené v omylu).

Absolutní majetková práva z bezdůvodného obohacení mohou mít především následující podobu: (1) zástavní právo podle zásad equity („equitable lien“), (2) zřízení zákonné správy majetku ve prospěch ochuzeného („resulting or constructive trust“) a (3) mimosmluvní postoupení zajištěných práv („conferment of secured rights by non-contractual subrogation“).

Promlčecí lhůty jsou v anglickém právu upraveny především v Zákoně o promlčení z roku 1980 („Limitation Act 1980“), který však neobsahuje komplexní úpravu promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení. Promlčecí lhůta k uplatnění práva na plnění na základě zákona (např. podle výše zmíněného reformního Zákona o zrušených smlouvách z roku 1943) je podle ustanovení § 9 Zákona o promlčení šest let ode dne, kdy právo mohlo být uplatněno poprvé. Pro další nároky z bezdůvodného obohacení se na základě judikatury dospělo k názoru, že budou spadat pod ustanovení § 5 Zákona o promlčení a promlčecí lhůta bude rovněž šestiletá.

4 BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ V ČESKÉM PRÁVU

4.1 Stručný přehled zákonné úpravy bezdůvodného obohacení od roku 1811 do současnosti

Společenská a politická situace každé historické fáze vývoje českého práva měla zásadní vliv na podobu práva v daném období. Pro dosažení účelu této kapitoly považuji za dostatečné začít s historickým exkurzem do českého práva až na počátku 19. století, tedy obecným občanským zákoníkem z roku 1811.

Obecný občanský zákoník byl vyhlášen patentem ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. z. s. (dále též „OZ 1811“), s platností pro všechny země tehdejšího rakouského císařství kromě Uherska.¹²⁰ Tento zákon vycházel z přirozenoprávní koncepce a římskoprávní tradice, obdobně jako další evropské kodifikace této doby (např. francouzský Code Civil z roku 1804). Právě z tohoto důvodu měla úprava bezdůvodného obohacení v OZ 1811 pouze dílčí charakter a samotný pojem „bezdůvodné obohacení“ tento zákon neobsahoval. Povinnost vrátit obohacení plynula již ze samotného práva přirozeného a nebylo zapotřebí ji zvláště podrobně upravovat občanským zákoníkem.¹²¹ V první řadě OZ 1811 upravoval bezdůvodné obohacení v díle třetím – O právu k věcem, oddílu druhém – O osobních právech k věcem, hlavě dvacáté druhé – O zmocnění a jiných způsobech jednatelství, pod marginální rubrikou „Upotřebení věci k prospěchu druhého“ v ustanoveních § 1041 až 1044. Podle § 1041 OZ 1811 se mohl vlastník věci, jež byla upotřebena mimo jednatelství, domáhat vydání této věci, anebo hodnoty, kterou měla věc v době použití, ačkoli byl prospěch z ní později zmařen. V ustanovení § 1042 OZ 1811 bylo upraveno právo požadovat náhradu v případě plnění za jiného. Ustanovení § 1043 a 1044 OZ 1811 obsahovala povinnost odškodnit toho, kdo obětoval svůj majetek k odvrácení větší škody a určení rozdělení

¹²⁰ SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K. *Civilní kodexy 1811-1950-1964*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993. s. 19.

¹²¹ ANDRES, B., HARTMANN A., ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl šestý (§ 1342 až 1502)*. Reprint původního vydání z roku 1937. Praha: Codex Bohemia, 1998. s. 314.

válečných škod politickými úřady. Ve stejné části OZ 1811 bylo v hlavě dvacáté šesté upraveno v § 1174 poskytnutí plnění k nedovolenému účelu („*condictio ob turpem causam*“). Podle tohoto ustanovení platilo, že pokud dal někdo něco vědomě, aby způsobil nemožné nebo nedovolené jednání, nebyl oprávněn k vydání takto poskytnutého plnění. Nařízením mohlo být stanoveno, že je k takovému plnění oprávněn stát. Ani plnění poskytnuté proto, aby se zabránilo činu nedovolenému, nebylo možné požadovat. Druhá alinea stanovila, že byla-li dána zápůjčka pro zakázanou hru, nebylo možné požadovat její vrácení. Konečně bylo bezdůvodné obohacení upraveno i v díle třetím – Společná ustanovení k právům osobním a k věcem, hlavě třetí – O zrušení práv a závazků, bodě prvním – Zaplacení. Pod názvem „Placení nedluhu“ upravoval OZ 1811 plnění bez právního důvodu („*condictio indebiti*“) v ust. § 1431, který zněl: „Byla-li někomu omylem, byť i to byl omyl právní, plněna věc nebo výkon, na něž nemá práva vůči plnícímu; lze zpravidla v prvním případě žádati věc nazpět, ve druhém však mzdu, přiměřenou zjednanému užítku.“ V ustanovení § 1435 pak OZ 1811 upravoval plnění z důvodu, který odpadl („*condictio causa data causa non secuta*“), konkrétně pravidlem, že „věci, které byly dány jako opravdový dluh, může ten, kdo je dal, nazpět žádati od příjemce, když odpadl právní důvod je podržeti.“ Plnění promlčeného dluhu, plnění na základě právního jednání neplatného jen pro nedostatek formy, plnění naturální obligace a ani vědomé placení nedluhu nebylo podle § 1432 OZ 1811 důvodem pro vydání bezdůvodného obohacení (podle § 1433 OZ 1811 se toto pravidlo nevztahovalo na případy, kdy takto plnila osoba, která nebyla oprávněna se svým majetkem volně nakládat, tedy například nezletilý). Plnění poskytnuté před dobou splatnosti podle § 1434 OZ 1811 k jeho vydání nevedlo. Pokud někdo omylem plnil dvě věci, ačkoli měl plnit pouze jednu z nich, mohl se rozhodnout, kterou věc bude žádat zpátky (§1436 OZ 1811). Povinnost k vydání bezdůvodného obohacení se již v OZ 1811 rozlišovala na základě dobré víry příjemce. Podle § 1437 OZ 1811 se na toho, kdo přijal nedluh, hledělo „jako na držitele poctivého nebo nepoctivého podle toho, věděl-li nebo musel-li se z okolností domýšleti, že plátce je na omylu, čili nic.“

Obecný občanský zákoník byl na základě recepční normy (čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého) převzat i do práva Československé republiky vzniklé po první světové válce. Již krátce po vzniku

republiky se začala připravovat rekodifikace občanského práva, jejímž konečným výsledkem byl vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937. Události, které předcházely vypuknutí druhé světové války, znemožnily přijetí tohoto kodexu. Po skončení druhé světové války právní úprava navázala na tu z doby první republiky. Avšak po změnách v roce 1948 vláda uložila tehdejšímu ministerstvu spravedlnosti, aby do 1. září 1950 předložilo osnovy zákonů, jež budou odpovídat nové společenské situaci po nástupu komunistické strany k moci. Výsledkem tohoto rekodifikačního procesu (tzv. právnické dvouletky) byl, kromě jiných, i zákon ze dne 25. října 1950 č. 141/1950 Sb., občanský zákoník (dále též „OZ 1950“). Tento zákoník, nazýván také střední kodex, se vyznačoval sovětizací práva, i když ještě uznával soukromé vlastnictví a převzal i ustanovení, jež tradičně spadají do odvětví obchodního práva.¹²² Bezdůvodné obohacení bylo v OZ 1950 upraveno v části čtvrté – Právo závazkové, hlava sedmá – Závazky z bezdůvodného obohacení. Vzhledem k tomu, že OZ 1950 vycházel z pozitivněprávní teorie, výčet případů bezdůvodného obohacení byl v tomto zákoně taxativní.¹²³ V ustanoveních § 360 až 362 OZ 1950 bylo upraveno: (1) plnění bez právního důvodu („condictio indebiti“), (2) plnění, jehož právní důvod se neuskutečnil („condictio ob causam datorum“), nebo (3) odpadl („condictio causa data causa non secuta“). Rozsah a způsob vydání bezdůvodného obohacení byl určen tak, že obohacený musel buď vrátit předmět plnění s příslušenstvím, nebo nebylo-li to dobře možné, zejména byly-li provedeny výkony, nahradit jejich cenu a rovněž užitky od doby, kdy obohacený poznal bezdůvodnost svého obohacení. Obohacený měl nárok na náhradu nákladů jako jednatel bez příkazu. V následujících § 363 a 364 OZ 1950 bylo upraveno upotřebením věci pro jiného a obětování věci k odvrácení větší škodě, jež odpovídalo úpravě z OZ 1811. Náklad učiněný za jiného podle § 365 OZ 1950 rovněž odpovídal úpravě obsažené v OZ 1811, náhrada však podle tohoto ustanovení nenáležela tomu, kdo učinil náklad proti vůli povinného, který by jej byl sám řádně vynaložil. O odlišné povaze občanského práva v této době vypovídá i zvláštní oprávnění prokurátora

¹²² SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K. *Civilní kodexy 1811-1950-1964*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993. s. 28.

¹²³ ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. s. 1054.

obsaženo v obecných ustanoveních o právních jednáních v OZ 1950 (§ 36 odst. 2). Na základě tohoto ustanovení mohl prokurátor navrhnout soudu, aby vyslovil, že to, co bylo plněno na základě neplatného právního jednání pro rozpor se zákonem nebo obecným zájmem straně, která o neplatnosti věděla, propadá ve prospěch státu.

Koncem padesátých a začátkem šedesátých let dvacátého století se opět měnily poměry v československé společnosti a chystala se i nová socialistická ústava. Na tyto změny reagoval i ústřední výbor Komunistické strany Československa, jenž v prosinci 1960 vydal usnesení o vypracování rekodifikace občanského zákoníku. Tento kodex měl upravovat pouze základní společenské majetkové a osobní vztahy, jejichž subjekty byly pouze tehdejší organizace a občané a občané navzájem.¹²⁴ Takto vypracovaný občanský zákoník ze dne 26. února 1964 č. 40/1964 Sb. v původním znění (dále též „Původní OZ 1964“) obsahoval kromě samotných ustanovení zákona i preambuli a v úvodní části také zásady občanskoprávních vztahů. V čl. VII. těchto zásad byl vyjádřen základ pro úpravu bezdůvodného obohacení v Původním OZ 1964. Stanovil, že „nikdo nesmí zneužívat svých práv proti zájmům společnosti nebo spoluobčanů a nikdo se nesmí na úkor společnosti nebo spoluobčanů obohacovat“. Bezdůvodné obohacení bylo v Původním OZ 1964 upraveno v části šesté – Odpovědnost za škodu a za neoprávněný majetkový prospěch, hlavě třetí – Odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch a označení institutu bylo změněno na neoprávněný majetkový prospěch. Na rozdíl od předešlých kodifikací občanského práva tak občanský zákoník z roku 1964 upustil od zařazení institutu bezdůvodného obohacení do části zákona o závazkovém právu (část osmá Původního OZ 1964 i OZ 1964) a podřadil jej pod vztahy odpovědnostní. Takové zařazení institutu bezdůvodného obohacení je však zavádějící, protože předpokladem jeho vzniku není porušení právní povinnosti, jak je tomu u náhrady škody. Mezi právními teoretiky i praktiky se za dobu účinnosti OZ 1964 vžilo spojení „odpovědnost z bezdůvodného obohacení“,¹²⁵ což ale neodpovídá povaze tohoto

¹²⁴ SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K. *Civilní kodexy 1811-1950-1964*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993. s. 32.

¹²⁵ Srov. např. TICHÝ, L. *Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. in *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora, 2011. roč. 2011, č. 5. s. 24.

vztahu, protože odpovědnost je sekundární povinnost vznikající následkem porušení povinnosti primární. Obohacený však žádnou právní povinnost porušit nemusel k tomu, aby byl založen vztah z bezdůvodného obohacení. Za účinnosti Původního OZ 1964 by bylo možné spatřovat odpovědnostní povahu vztahu z bezdůvodného obohacení snad v tom, že obohacený porušil primární prevenční povinnost z § 415 Původního OZ 1964. Avšak po novelizacích Původního OZ 1964 a odstranění této obecné prevenční povinnosti takové pojetí vztahu z bezdůvodného obohacení není správné. Bezdůvodné obohacení je totiž vedle smluv a civilních deliktů samostatným důvodem vzniku závazku (srov. § 1723 OZ). Nový občanský zákoník tuto nepřesnost zařazení institutu bezdůvodného obohacení konečně odstraňuje, když jej zákonodárce zařadil do části čtvrté o relativních majetkových právech, pod hlavu čtvrtou o závazcích vzniklých z jiných právních důvodů.

V ustanovení § 415 Původního OZ 1964 byla stanovena obecná prevenční povinnost nejen vůči vzniklé škodě, ale i vůči vzniku neoprávněného majetkového prospěchu na úkor společnosti nebo jednotlivce. Podle § 416 Původního OZ 1964 bylo povinností každého, aby upozornil příslušné orgány na hrozící závažný neoprávněný prospěch. Zakročit byla podle tohoto ustanovení osoba povinna, bylo-li zákroku k odvrácení závažného neoprávněného majetkového prospěchu neodkladně třeba. Osoba však nemusela zakročit, bránila-li jí v tom důležitá okolnost, nebo jestliže by tím vystavila vážnému ohrožení sebe nebo osoby sobě blízké. Taková osoba měla podle § 419 Původního OZ 1964 právo na náhradu nákladů nebo případné škody. V hlavě třetí šesté části Původního OZ 1964 byla upravena samotná odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch. Generální klauzule uvedena v § 451 tehdy zněla následovně: „Kdo na úkor občana nebo organizace neoprávněně získá majetkový prospěch, musí jej vydat.“ Neoprávněný prospěch mohl být získán těmito způsoby: (1) plněním bez právního důvodu („condictio indebiti“), (2) plněním z neplatného právního jednání („condictio ob iniustam causam“), jako (3) prospěch získaný z nepoctivých zdrojů („condictio ob turpem causam“ (§ 452 Původního OZ 1964), ale také (4) ponecháním si nalezené věci, protože ta podle zákona připadala státu, jestliže se nepodařilo ji vrátit (§ 453 Původního OZ 1964), nebo (5) přijetí plnění za jiného (§ 454 Původního OZ 1964). Naopak, neoprávněným majetkovým prospěchem nebylo přijetí promlčeného

dluhu nebo dluhu neplatného jen pro nedostatek formy, ani přijetí plnění za hry nebo sázky uzavřené mezi občany a vrácení peněz do hry nebo sázky půjčených (§ 455 Původního OZ 1964). Podle ustanovení § 456 Původního OZ 1964 se vydával neoprávněný majetkový prospěch ochuzenému či státu, jestliže ochuzeného nebylo možné zjistit. Vydání neoprávněného majetkového prospěchu spočívalo podle § 458 Původního OZ 1964 v naturální restituci nebo v peněžité náhradě a rozhodující byla hodnota obohacení v době jeho nabytí, a to jak u poctivého, tak u nepoctivého obohaceného. Dobrá víra byla rozhodující pouze při povinnosti vydat užitky nebo oprávnění ochuzeného uspokojit se z věcí, které nepoctivý obohacený nabyl. Nepoctivý obohacený musel jednak vydat i užitky z neoprávněného majetkového prospěchu (§ 458 odst. 2 Původního OZ 1964) a také mohl soud rozhodnout, že uspokojit ochuzeného lze i z věcí, kterých z majetkového prospěchu obohacený nabyl, a to i tehdy, jestliže jinak podle ustanovení občanského soudního řádu výkonu rozhodnutí nepodléhaly (§ 459 Původního OZ 1964). Obohacený měl při vydání podle § 458 odst. 3 Původního OZ 1964 právo na náhradu nutných nákladů vynaložených na předmět obohacení. Jestliže smluvní závazkový právní vztah účastníků skončil pro neplatnost nebo zrušení smlouvy, oba jeho účastníci byli podle § 457 odst. 1 Původního OZ 1964 povinni vzájemně si vrátit vše, co na základě takové smlouvy obdrželi. Podobně jako v OZ 1950, i v úpravě v Původním OZ 1964 měl prokurátor speciální oprávnění, které představovalo výjimečnou represivní stránku bezdůvodného obohacení. Na základě § 457 odst. 2 Původního OZ 1964 mohl prokurátor navrhnout soudu, aby vyslovil, že část nebo i celé plnění ze smlouvy případně státu, jestliže bylo poskytnuté na základě neplatné smlouvy, která byla oběma účastníky uzavřena s úmyslem porušit zákon.

Po pádu komunismu v listopadu 1989 nastala převratná změna v politickém režimu, na což muselo právo reagovat. Význam a obsah občanského práva se po tomto datu změnil několika novelami občanského zákoníku, z nichž nejrozsáhlejší byla provedena zákonem č. 509/1991 Sb. Předně byla v OZ 1964 zrušena preambule i základní zásady, jež předcházely samotným ustanovením občanského zákoníku v Původním OZ 1964. Takto novelizovaný občanský zákoník znamenal posílení

autonomie vůle a ochrany dobré víry v soukromoprávních vztazích.¹²⁶ V občanském zákoníku s účinností od 1. ledna 1992 byl přejmenován institut neoprávněného majetkového prospěchu zpět na bezdůvodné obohacení a také samotná úprava institutu se v některých aspektech změnila. Novelami Původního OZ 1964 byla odstraněna výslovná prevenční povinnost vůči bezdůvodnému obohacení z ustanovení § 415 OZ 1964 a rovněž zrušeno oprávnění prokurátora (státního zástupce) podávat návrh na soud na určení nabytí obohacení státem. Stát ale nadále zůstal nabyvatelem předmětu obohacení v případě, že se nepodařilo zjistit ochuzeného (§ 456 OZ 1964). Dále byla upravena generální klauzule i jednotlivé skutkové okolnosti vzniku bezdůvodného obohacení v § 451 OZ 1964. Za dobu své účinnosti byl tento občanský zákoník mnohokrát novelizován, úprava i zařazení institutu bezdůvodného obohacení v části šesté OZ 1964 však od novelizace v roce 1991 zůstala stejná až do skončení jeho účinnosti k 31. prosinci 2013. I z tohoto důvodu se v průběhu uplatňování institutu bezdůvodného obohacení mohla vytvořit ustálená judikatura o všech aspektech bezdůvodného obohacení, od předpokladů jeho vzniku až po promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení.

Generální klauzule v ustanovení § 451 odst. 1 OZ 1964 po novelizaci z roku 1991 zněla: „Kdo se na úkor jiného bezdůvodně obohatí, musí obohacení vydat.“ V druhém odstavci tohoto ustanovení byl výčet zvláštních skutkových okolností vzniku bezdůvodného obohacení, a to: (1) plnění bez právního důvodu („condictio indebiti“), (2) plnění z neplatného právního jednání („condictio ob iniustam causam“), (3) plnění z právního důvodu, který odpadl („condictio causa data causa non secuta“) a (4) majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů („condictio ob turpem causam“). Plnění za jiného bylo jako další zvláštní okolnost vzniku bezdůvodného obohacení upraveno samostatně v ustanovení § 454 OZ 1964. Negativní vymezení bezdůvodného zůstalo stejné jako před novelizací. Úprava bezdůvodného obohacení v OZ 1964 vedla k neshodám o tom, zda se případy bezdůvodného obohacení, jež nespádají pod žádnou konkrétní skutkovou okolnost, mohou posoudit podle generální

¹²⁶ SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K. *Civilní kodexy 1811-1950-1964*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993. s. 32.

klauzule. Rovněž bylo otázkou, zda výčet v druhém odstavci je taxativní nebo demonstrativní. Podle Eliáše a Lavického¹²⁷ nešlo zamítnout žalobu z bezdůvodného obohacení pouze z toho důvodu, že okolnosti daného případu nespádají pod žádnou z vymezených skutkových podstat. V takovém případě musel obohacený obohacení vydat na základě generální klauzule, a to proto, aby byl dodržen princip, že nikdo nemá být neodůvodněně obohacen na úkor jiného. Naproti tomu český Nejvyšší soud, vycházející ze stanoviska občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu České socialistické republiky,¹²⁸ opakovaně judikoval, že „závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení vzniká pouze tehdy, došlo-li na úkor jednoho subjektu k obohacení druhého bez právem uznaného důvodu, naplněním některé z vyjmenovaných skutkových podstat bezdůvodného obohacení.“¹²⁹ S takovou rozhodovací praxí civilních soudů se neztotožňoval český Ústavní soud. Ten tvrdil, že při výkladu skutkových podstat bezdůvodného obohacení nelze přehlížet základní princip bezdůvodného obohacení vyjádřený v generální klauzuli, protože nepřiznání vydání bezdůvodného obohacení pouze s odkazem na nepřiraditelnost pod konkrétní skutkovou okolnost by bylo odepřením spravedlnosti. Podle Ústavního soudu by tedy „nemělo dojít k izolaci obecného příkazu neobohacovat se v rozporu s právem na úkor druhého na straně jedné a jednotlivých dílčích skutkových podstat bezdůvodného obohacení na straně druhé; z tohoto hlediska je krajně nesprávné, pokud judikatura civilních soudů upírá § 451 odst. 1 OZ (pozn.: v tomto případě OZ 1964) normativní povahu.“¹³⁰ Tento interpretační problém by měl s novým občanským zákoníkem zmizet, protože zákonodárce v základním ustanovení § 2991 odst. 2 OZ použitím slovíčka „zvláště“ výslovně uvedl, že výčet skutkových okolností vzniku bezdůvodného obohacení je demonstrativní, a

¹²⁷ ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář: úplný text zákona s komentářem, judikaturou a literaturou podle stavu k 1. 4. 2008. 1. svazek (§ 1 – 487)*. 2. vydání. Praha: Linde, 2008. s. 1045.

¹²⁸ Stanovisko občanskoprávního kolegia NS ČSR k žalobám o vydání neoprávněného majetkového prospěchu ze dne 28. 3. 1975 sp. zn. Cpj 34/74, uveřejněno ve Sbírce rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu pod č. R 26/75.

¹²⁹ Srov. např. usnesení NS ČR ze dne 14. 9. 2010 sp. zn. 28 Cdo 2122/2010.

¹³⁰ Srov. např. náleží ÚS ČR ze dne 10. 10. 2007 sp. zn. I. ÚS 383/05, uveřejněn ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu pod č. 156/2007.

některé případy bezdůvodného obohacení tak budou spadat pod generální klauzuli. Považuji tuto novou úpravu bezdůvodného obohacení za vhodnější. Jednak se tím po letech vyřeší výše nastíněný interpretační problém, jednak se také bude brát v úvahu, že závazky z bezdůvodného jsou ve skutečnosti velice různé a taxativním výčtem by se některým ochuzeným nedostalo ochrany. Ani příliš kazuistická úprava však není žádoucí. Jejím vzniku by mělo přispět i to, že základ (předpoklad) nároků z bezdůvodného obohacení je vyjádřen v generální klauzuli pro všechny případy.

4.2 Bezdůvodné obohacení podle nového občanského zákoníku a generální klauzule

Některé změny, které do českého práva bezdůvodného obohacení přináší nový občanský zákoník, byly již popsány v předchozí podkapitole. Bezdůvodné obohacení je v novém občanském zákoníku zařazeno v části čtvrté – Relativní majetková práva, hlavě čtvrté – Závazky z jiných právních důvodů, díle prvním – Bezdůvodné obohacení. S novou právní úpravou bezdůvodné obohacení doznalo vícero změn, na které se v této podkapitole zaměřím. Subjekty závazkového vztahu z bezdůvodného obohacení prvně dostaly jasné a jednoslovné pojmenování „ochuzený“ a „obohacený“, což bude určitě přínosem. Důležitou změnou je již samotné nové znění generální klauzule uvedeno v ustanovení § 2991 odst. 1 OZ: „Kdo se na úkor jiného bez spravedlivého důvodu obohatí, musí ochuzenému vydat, oč se obohatil“. V druhém odstavci je pak demonstrativní výčet skutkových okolností vzniku bezdůvodného obohacení. Bezdůvodně obohaceným se podle tohoto ustanovení stane zvláště ten, kdo získá majetkový prospěch následujícími způsoby: (1) plněním bez právního důvodu („condictio indebiti“), (2) plněním z právního důvodu, který odpadl („condictio causa data causa non secuta“), (3) protiprávním užití cizí hodnoty a (4) přijetím plnění za jiného. Ve výčtu skutkových okolností bezdůvodného obohacení oproti OZ 1964 není uvedeno plnění z neplatného právního jednání a plnění získané z nepoctivých zdrojů, avšak nově je zavedena skutková okolnost protiprávního užití cizí hodnoty. Neuvedení plnění získaného z nepoctivých zdrojů ve výčtu skutkových okolností vzniku

bezdůvodného obohacení vysvětluje spoluautor¹³¹ nového občanského zákoníku tím, že to nebylo potřebné, protože prospěch získaný z nepoctivých zdrojů je bezpochyby přijetím plnění bez spravedlivého důvodu a uplatní se na něj generální klauzule. Ani výslovné uvedení plnění z neplatného právního jednání není potřebné, protože tato kategorie patří pod skutkovou okolnost plnění bez právního důvodu. Nový občanský zákoník se vrací k přirozenoprávní teorii a nová úprava bezdůvodného obohacení by měla znamenat obecnou povinnost k jeho vydání, doplněnou demonstrativním výčtem typických případů jeho vzniku.¹³² Inspiračním zdrojem při nové formulaci právní úpravy byly pro zákonodárce mnohé zahraniční právní řády (např. Německa, Švýcarska, Itálie, Québecu) a také Návrh společného referenčního rámce a OZ 1811. Viditelnou změnou oproti dosavadní úpravě je v první řadě změna formulace generální klauzule od obohacení „bez právního důvodu“ na obohacení „bez spravedlivého důvodu“. Zákonodárce odůvodňuje tento posun tím, že při posuzování „ospravedlnitelnosti“ konkrétního obohacení „nelze usuzovat jen z existence nebo neexistence právního důvodu, ale i ze zásad slušnosti a zvyklostí soukromého života“.¹³³ Adamová¹³⁴ v této souvislosti poukazuje na to, že široká interpretace generální klauzule není žádoucí, protože by v konečném důsledku mohla být v rozporu s ustanovením § 1723 odst. 1 OZ¹³⁵ a Listinou základních práv a svobod, protože by tím mohla být založena povinnost nad rámec zákona. Tichý¹³⁶ o této změně uvádí, že obranou obohaceného proti kondikci již nebude (právní) důvod nabytí obohacení, ale suprapozitivistická kategorie spravedlivého důvodu, což může přinést nejistotu a značné pole úvahy.

¹³¹ ELIÁŠ, K. a kol. *Občanské právo pro každého: pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR ve spolupráci s advokátní kanceláří PRK Partners, 2013. s. 273.

¹³² ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. s. 1055.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ ADAMOVIČ, H. *Bezdůvodné obohacení*. in *Rekodifikace a praxe*, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. roč. 2013, č. 9. s. 6.

¹³⁵ Závazek vzniká ze smlouvy, z protiprávního činu, nebo z jiné právní skutečnosti, která je k tomu podle právního řádu způsobilá.

¹³⁶ TICHÝ, L. *Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. in *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora, 2011. roč. 2011, č. 5. s. 24.

Petrov¹³⁷ reaguje na pojetí nové formulace generální klauzule profesora Tichého tím, že bylo potřeba napravit nesprávnou judikatorní praxi, jež umožňovala vydání bezdůvodného obohacení pouze tehdy, byl-li případ přiřaditelný pod některou konkrétní skutkovou okolnost vzniku bezdůvodného obohacení. Přesto ale v další části svého článku naznačuje, že zavedení pojmu spravedlivého důvodu je z komparativního hlediska neobvyklé a může vést k pocitové jurisprudenci. Uvedla jsem již v závěru předešlé podkapitoly, že novou formulaci generální klauzule vítám, jestliže se jí skutečně podaří lépe v porovnání s dosavadním stavem naplnit funkce institutu bezdůvodného obohacení. Obavu Tichého resp. Adamové, že by nové znění generální klauzule mělo přinést nejistotu a značnou míru uvážení či nadbytečnou povinnost nad rámec zákona, nesdílím. Nemyslím si, že při uplatňování ustanovení nového občanského zákoníku soudy nastane v oblasti bezdůvodného obohacení zásadní změna a svévole soudců. Je pravdou, že na soudce bude kladen vyšší požadavek na právní argumentaci při zdůvodňování neexistence spravedlivého důvodu nabytí obohacení v porovnání s neexistencí právního důvodu. Tento závěr podporuje i skutečnost, že nový občanský zákoník dává na některých místech soudcům možnost (povinnost) rozhodnout tak, aby jejich rozhodnutí odpovídalo spravedlivému uspořádání práv a povinností stran.¹³⁸ Právě soudci, jako profesionálové vyškolení k uplatňování spravedlnosti, by však měli být schopni identifikovat a rozhodnout, zda spravedlivý důvod nabytí obohacení v konkrétním případě byl naplněn či nikoli. Pomůže jim v tom i negativní vymezení bezdůvodného obohacení, tedy zákonné vymezení případů, kdy povinnost vydat obohacení nevzniká. Podle ustanovení § 2992 OZ jsou tyto případy následující: (1) splnění dluhu (i předčasné), (2) neuplatnění práva, ač uplatněno být mohlo, (3) jednání ve svém výlučném a osobním zájmu či na vlastní nebezpečí a (4) obohacení jiné osoby s úmyslem ji obdarovat nebo obohatit bez úmyslu právně se vázat (tzv. společenské služby). Dlužník nemá podle § 2997 odst. 1 OZ právo na

¹³⁷ PETROV, J. *Bezdůvodné obohacení v NOZ: reakce na příspěvek prof. Tichého*. in Bulletin advokacie. Praha: Česká advokátní komora, 2011. roč. 2011, č. 5. s. 27.

¹³⁸ Srov. např. § 577 OZ. Je-li důvod neplatnosti jen v nezákonném určení množstevního, časového, územního nebo jiného rozsahu, soud rozsah změny tak, aby odpovídal spravedlivému uspořádání práv a povinností stran; návrhy stran přitom vázán není, ale uváží, zda by strana k právnímu jednání vůbec přistoupila, rozpoznala-li by neplatnost včas.

vrácení plnění v případě, že: (1) plnil dluh nežalovatelný (naturální obligace), (2) plnil dluh promlčený, (3) plnil dluh neplatný pro nedostatek formy; ani (4) ten, kdo jiného obohatil s vědomím, že k tomu není povinen, nemá podle tohoto ustanovení právo na vrácení plnění (to neplatí, jestliže plnil z právního důvodu, který později nenastal nebo odpadl). Obohacení však není ospravedlnitelné, a ochuzený tak bude mít právo na jeho vydání, ačkoli poskytl některé z plnění uvedených v předcházející větě, jestliže plnil proto, že k tomu byl přiveden lstí, donucen hrozbou nebo zneužitím závislosti, nebo plnil v době své nesvéprávnosti (§ 2997 odst. 2 OZ). Lest, donucení hrozbou nebo zneužitím závislosti a nesvéprávnost ochuzeného v době plnění znamená, že třetí osoba (takovým plněním obohacena) musí podle § 2995 OZ obohacení ochuzenému vydat. Právo na vrácení plnění nemá podle § 2998 věty první OZ strana, která vědomě plnila proto, aby druhá strana něco vykonala za účelem zakázaným nebo zcela nemožným. Podle druhé věty § 2998 OZ však může požadovat vrácení ten, kdo dal k zabránění protiprávního činu něco tomu, kdo se chtěl takového činu dopustit. V takovém případě totiž obohacený přijal věc z nemravného důvodu („ob turpem causam“), jenž spadá pod definici bezdůvodného obohacení. Ustanovení § 3001 odst. 2 OZ dále stanovuje, že: „Získal-li obohacený předmět obohacení v dobré víře nebo bez svého svolení a nelze-li jej dobře vydat, není povinen k náhradě, ledaže by tím vznikl stav zjevně odporující dobrým mravům.“ Soudy tedy při rozhodování o spravedlivém důvodu obohacení budou mít vodítko v ustanoveních navazujících na generální klauzuli, jež výslovně vylučují nebo naopak uznávají, kdy má být obohacení vydáno.

Novinkou, kterou zavádí OZ, je i to, že vlastník nebo spoluvlastník věci, jež byla třetí osobou neoprávněně dána k užívání nebo požívání uživateli nebo poživateli, který nebyl v dobré víře, má podle § 2994 OZ vůči takovému uživateli nebo poživateli právo na náhradu. Důvodem této zákonné úpravy je překonání dosavadní judikatury českých soudů. Podle této zavedené rozhodovací praxe neměl většinový spoluvlastník právo na náhradu proti nájemci, kterému dal věc do nájmu neoprávněně menšinový spoluvlastník, a to ani tehdy, když nájemce nebyl v dobré víře.¹³⁹

¹³⁹ ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. s. 1057.

Další změnou je zavedení tzv. sankčního bezdůvodného obohacení (§ 3004 odst. 2 OZ), o kterém se zmíním v podkapitole o rozsahu a způsobu vydání bezdůvodného obohacení.

Upotřebení cizí věci k prospěchu jiného podle § 3012 an. OZ (*actio de in rem verso*) doplňuje ustanovení o bezdůvodném obohacení v novém občanském zákoníku. Ve výše zmíněných občanských zákonících kromě OZ 1964 tato ustanovení obsažena byla. Na náhradu má podle těchto pravidel právo ten, kdo upotřebí věc k prospěchu jiného, ten, kdo učiní místo druhé osoby náklad a dále ten, kdo obětuje svou věc v nouzi, aby se tím odvrátila větší škoda.

Podle přechodných ustanovení nového občanského zákoníku se jím řídí práva a povinnosti vzniklé ode dne nabytí jeho účinnosti, tedy od 1. ledna 2014 (§ 3028 odst. 1 OZ). Ustanovení § 3028 odst. 3 stanoví pro právní poměry, kromě práv osobních, rodinných a věcných, vzniklé přede dnem nabytí účinnosti OZ, jakož i práva a povinnosti z nich vzniklé, včetně práv a povinností z porušení smluv uzavřených přede dnem nabytí účinnosti OZ, že se řídí dosavadními právními předpisy. Strany takových vztahů si mohou sjednat, že se jejich práva a povinnosti budou řídit novým občanským zákoníkem (tzv. opt-in princip).

4.3 Skutkové okolnosti vzniku bezdůvodného obohacení

4.3.1 Plnění bez právního důvodu

O plnění bez právního důvodu („*condictio indebiti*“) půjde tehdy, jestliže od počátku tady není žádný důvod, na základě kterého by plněno být mělo. Plnění dlužníka v omylu o existenci jeho dluhu vůči věřiteli je typickým příkladem plnění bez právního důvodu, stejně jako („*mistake*“) v anglickém právu. Plnění bez právního důvodu je uvedeno v demonstrativním výčtu toho, co je bezdůvodným obohacením (§ 2991 odst. 2 OZ). Speciálně je upraveno plnění na základě neplatné nebo zrušené smlouvy v ustanovení § 2993 OZ, který zní: „Plnila-li strana, aniž tu byl platný závazek, má právo na vrácení toho, co plnila. Plnily-li obě strany, může každá ze stran požadovat, aby jí

druhá strana vydala, co získala; právo druhé strany namítnout vzájemné plnění tím není dotčeno. To platí i v případě, byl-li závazek zrušen.“ Tichý¹⁴⁰ považuje tuto duplicitní úpravu za nadbytečnou. Ustanovení § 2993 OZ bude především dopadat na plnění na základě neplatných smluv. Podle § 457 OZ 1964 byla každá ze smluvních stran neplatné nebo zrušené smlouvy povinna vrátit druhé smluvní straně plnění nabyté na základě takové smlouvy. Judikatura¹⁴¹ považovala tento závazek za synallagmatický, tedy vzájemně podmíněný. To platilo podle § 107 odst. 3 OZ 1964 i pro uplatnění námitky promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení. Soudy přihlédly k námitce promlčení pouze tehdy, jestliže by i druhý účastník mohl promlčení namítat. Podle nové úpravy (§ 2993 OZ) je však stanoven postup vypořádání mezi stranami neplatného i zrušeného závazku tak, že každá ze stran má právo na vrácení jejího plnění, vydání plnění není však podmíněno oboustranným vydáním. Strana, od níž je plnění požadováno, tedy bude muset namítat vzájemné plnění. Takové ustanovení je pro praxi přínosné, protože neplatné smlouvy se vyskytují často a je žádoucí mít pro tyto případy přesně stanoven způsob vypořádání mezi stranami neplatných smluv. Na smluvní strany to navíc bude klást vyšší nároky na to, aby si střežily a uplatňovaly svá práva. Také poctivý příjemce, který užívá věc nabytou na základě neplatné úplatné smlouvy, poskytne druhé smluvní straně náhradu za užívání této věci jen do výše odpovídající jeho prospěchu (§ 3002 odst. 2 OZ).

Za doby účinnosti OZ 1964 se k tomu, co všechno je možné považovat za plnění bez právního důvodu, mnohokrát vyjadřoval Nejvyšší soud, výsledkem čehož je bohatá judikatura.¹⁴² Nabytím bezdůvodného obohacení bez právního důvodu je například užívání společné věci spoluvlastníkem nad rámec jeho spoluvlastnického podílu, jestliže zároveň neplatí úhrady za takové užívání,¹⁴³ zhodnocení stavby její přestavbou¹⁴⁴ nebo i

¹⁴⁰ TICHÝ, L. *Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. in *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora, 2011. roč. 2011, č. 5. s. 25.

¹⁴¹ Srov. např. rozsudek NS ČR ze dne 14. 7. 2010 sp. zn. 31 Cdo 2250/2009, uveřejněn ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu pod č. 32/2011.

¹⁴² Srov. LAVICKÝ, P. *Přehled judikatury ve věcech bezdůvodného obohacení*. 2., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. s. 63-224.

¹⁴³ Srov. např. rozsudek NS ČR ze dne 3. 11. 2010 sp. zn. 28 Cdo 2619/2010.

přijetí projektové dokumentace, na základě které je postavena stavba, bez právního důvodu.¹⁴⁵

4.3.2 Plnění z právního důvodu, který odpadl

Rozdíl při plnění z právního důvodu, který odpadl („*condictio causa data causa non secuta*“), oproti plnění bez právního důvodu je v tom, že v prvním případě na počátku plnění důvod pro plnění existuje, dodatečně ale ztratí své právní účinky. Typickým příkladem je zrušení smlouvy se zpětným účinkem k okamžiku jejího vzniku. Pro tyto případy platí stejná pravidla vypořádání mezi jejími stranami jako je tomu u neplatné smlouvy (§ 2993 OZ). Dalším příkladem je zánik práva uplynutím prekluzivní lhůty v průběhu poskytování plnění nebo odpadnutí důvodu plnění splněním rozvazovací podmínky¹⁴⁶ či zrušení rozhodnutí, na základě kterého bylo plněno, jestliže povinnost k plnění neplynula z hmotného práva (například v případě plnění přijatého na základě pravomocného rozsudku o vypořádání společného jmění manželů, který byl zrušen v důsledku mimořádného opravného prostředku).¹⁴⁷

4.3.3 Protiprávní užití cizí hodnoty

Tato nová skutková okolnost vzniku bezdůvodného obohacení má mít podle spoluautora nového občanského zákoníku aplikována především v případech, kde dojde k porušení osobních a osobnostních práv bez svolení dotčené osoby a mimo rámec

¹⁴⁴ Srov. např. rozsudek NS ČSR ze dne 31. 10. 1984 sp. zn. 2 Cz 40/1984, uveřejněno ve Sbírce rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu pod č. 29/1989.

¹⁴⁵ Srov. např. rozsudek NS ČR ze dne 23. 3. 2004 sp. zn. 29 Odo 487/2001.

¹⁴⁶ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., a kol. *Občanské právo hmotné. 5., jubilejní a aktualizované vydání.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. s. 526-527.

¹⁴⁷ Srov. rozsudek NS ČR ze dne 15.12.2005 sp. zn. 33 Odo 871/2005.

zákonných licencí k jejich omezení.¹⁴⁸ Tyto zákonné licence jsou uvedeny v ustanoveních § 88 a 89 OZ a zahrnují úřední, vědeckou, uměleckou, zpravodajskou licenci. Dále je možné podobiznu nebo zvukový či obrazový záznam o člověku (i písemnosti osobní povahy) pořídít nebo použít bez souhlasu dotčené osoby v případě, že se použijí k výkonu nebo ochraně jiných práv nebo právem chráněných zájmů jiných osob, a v případě, že dotčená osoba veřejně vystoupí v záležitosti veřejného zájmu. Ani s využitím zákoných licencí však nesmí dojít k využití podobizny, písemnosti osobní povahy nebo zvukového či obrazového záznamu o člověku nepřiměřeným způsobem v rozporu s jeho oprávněnými zájmy (§ 90 OZ). Tato skutková okolnost vzniku bezdůvodného obohacení bude tedy nejčastěji dopadat na případy, kdy (bulvární) noviny, časopisy nebo pořady budou zvyšovat svůj prodej nebo sledovanost právě užitím obrázků nebo jiných záznamů o známých osobnostech. Na tyto případy bylo potřeba reagovat, až praxe však ukáže, jak se bude dokazovat příčinná souvislost a obohacení vydavatelů nebo provozovatelů médií. Navíc do úvahy připadá ústavněprávní argumentace svobodou projevu takto obohacených osob.

4.3.4 Plnění za jiného

Plnění za jiného vzniká za situace, kdy obohacený, jenž měl právní povinnost plnit sám, neplnil, ale plnil za něj ochuzený, který takovou právní povinnost neměl. Tato skutková okolnost zůstává stejná jako byla v § 454 OZ 1964, proto bude pravděpodobně možné vycházet i z judikatury k tomuto ustanovení, i když samozřejmě s přihlédnutím k novému pojetí bezdůvodného obohacení. Kromě existence povinnosti (dluhu) obohaceného v době plnění musí být mezi ochuzeným a věřitelem obohaceného zřejmé, že ochuzený plní povinnost jiné osoby a ochuzený tak činí s vědomím toho, že plní za někoho jiného.¹⁴⁹ Plnění za jiného může připomínat splnění nákladu za jiného

¹⁴⁸ ELIÁŠ, K. a kol. *Občanské právo pro každého: pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR ve spolupráci s advokátní kanceláří PRK Partners, 2013. s. 274.

¹⁴⁹ Srov. např. usnesení NS ČR ze dne 30. 10. 2008 sp. zn. 33 Odo 1322/2006.

podle § 3013 OZ, podle kterého má právo na náhradu ten, kdo učiní za druhou osobu náklad, který tato osoba byla povinna učinit sama. Rozdíl je však v tom, že „plnění“ spadá do režimu soukromého práva, zatímco „náklad“ je hodnotou podle veřejného práva.¹⁵⁰ Ochuzený může plnění za obohaceného poskytnout se souhlasem obohaceného nebo bez jeho souhlasu, ale nikdy proti jeho vůli.¹⁵¹ Podle pravidel o plnění za jiného se nebudou spravovat vyrovnání mezi solidárně zavázanými dlužníky (§ 1872 an. OZ) ani mezi ručitelem, který plnil věřiteli, a dlužníkem (§ 2018 an. OZ), protože se řídí jejich speciální úpravou. Podle ustálené rozhodovací praxe je ochuzený oprávněn požadovat vydání bezdůvodného obohacení pouze po osobě, za kterou plnil, tedy ne od věřitele, kterému plnil.¹⁵² Což je správné pojetí, protože obohacným je v tomto případě právě původní dlužník, který plněním ochuzeného ušetřil ze svého majetku výši takového plnění. Nový občanský zákoník zrušil, kromě mnoha jiných, i zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, který obsahoval speciální úpravu vydání bezdůvodného obohacení při plnění vyživovací povinnosti za jiného (§ 101). Podle nové právní úpravy tak případy plnění vyživovací povinnosti za jiného budou spadat pod obecnou úpravu bezdůvodného obohacení v OZ. Čuhelová a Spáčil upozorňují, že v praxi může nastat dvojkolejnost použití buď skutkové okolnosti plnění za jiného (kdy ochuzený si bude vědom, že plní vyživovací povinnost za jinou povinnou osobu, například skutečného otce dítěte), anebo generální klauzule (v případě, že ochuzený plnil v omylu o existenci vyživovací povinnosti).¹⁵³ Po odstranění speciální úpravy tohoto institutu pro rodinné právo tak bude potřeba počkat na postoj judikatury a doktríny k plnění vyživovací povinnosti za jiného. Jisté je, že obohacným v těchto případech nebude osoba oprávněná k výživnému (dítě, rodič, neprovdaná matka, rozvedený manžel), ale ten, kdo byl povinen vyživovací povinnost plnit, protože právě tato osoba plněním ochuzeného ušetřila ze svého majetku částku vyživovací povinnosti.

¹⁵⁰ ELIÁŠ, K. a kol. *Občanské právo pro každého: pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR ve spolupráci s advokátní kanceláří PRK Partners, 2013. s. 279.

¹⁵¹ Srov. např. rozsudek NS ČR ze dne 28. 5. 2008 sp. zn. 32 Odo 970/2006.

¹⁵² Srov. např. usnesení NS ČR ze dne 20. 3. 2007 sp. zn. 33 Odo 431/2005.

¹⁵³ K tomu blíže srov. ČUHELOVÁ, K., SPÁČIL, O. *Plnění vyživovací povinnosti za jiného v novém občanském zákoníku*. in *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2012. roč. 2012. č. 23-24. s. 857.

4.4 Rozsah a způsob vydání bezdůvodného obohacení

Z generální klauzule bezdůvodného obohacení plyne, že obohacený musí ochuzenému vydat, oč se obohatil. To znamená, že po splnění předpokladů vzniku závazku z bezdůvodného obohacení bude ochuzený oprávněn požadovat jeho vydání od obohaceného. Právní úprava je oproti OZ 1964 podrobnější a způsob a rozsah vydání bezdůvodného obohacení se liší jednak ve vydávaném předmětu obohacení, jednak podle toho, zda obohacený byl v době nabytí obohacení v dobré víře („pocitivý příjemce“), či nikoli („nepocitivý příjemce“).

V ustanovení § 2996 OZ je upraven případ alternativního plnění, při kterém dlužník v omylu plnil více. Pokud měl volbu plnění dlužník, zůstává mu volba i toho, co mu má být vráceno. Měl-li však právo volby věřitel, může se dlužník domáhat pouze toho, aby věřitel provedl volbu toho, co bude ochuzenému vráceno. Jestliže věřitel takovou volbu neprovede, může jeho vůli nahradit soud.

Způsob vydání bezdůvodného obohacení má i podle nové právní úpravy primárně vycházet z naturální restituice (*a contrario* k § 2999 odst. 1 první věta OZ). V případě, že vydání předmětu bezdůvodného obohacení nebude dobře možné, je ochuzený podle § 2991 odst. 1 věty první OZ oprávněn k peněžité náhradě ve výši obvyklé ceny. Vydání samotného předmětu obohacení nebude možné tam, kde byly přijaty služby, nebo byla věc zkonsumována nebo zničena. Pravidlo o obvyklé ceně nebylo obsaženo v OZ 1964, bylo však konstantně dovozováno judikaturou, že peněžitá náhrada se poskytuje ve výši, za kterou bylo obdobné plnění obvykle poskytováno v daném místě a čase a za obdobných podmínek, přičemž obvyklá cena plnění se zásadně zjišťovala znaleckým posudkem.¹⁵⁴ Podle věty druhé ustanovení § 2999 odst. 1 OZ právo na peněžitou náhradu nevznikne v rozsahu, v jakém se to přičí účelu pravidla vylučujícího platnost právního jednání, jestliže bylo plněno na základě neplatného nebo zrušeného právního jednání. Toto pravidlo je obsaženo i v Principech („Article 6:103: Illegality“) a má zamezit případům, kdy by vydání bezdůvodného obohacení bylo v rozporu s účelem pravidel pro platnost právních jednání. Podle důvodové zprávy se toto

¹⁵⁴ Srov. např. rozsudek NS ČR ze dne 29. 1. 2009 sp. zn. 23 Odo 954/2006.

ustanovení bude vztahovat především na smlouvy uzavřené s nezletilými osobami, protože nemůže-li již nezletilý vydat, co získal, nelze ho ani zavázat k peněžité náhradě za bezdůvodné obohacení.¹⁵⁵ Peněžítá náhrada ve výši obvyklé ceny se nebude poskytovat tam, kde plnil ochuzený za sjednanou úplatu. V takovém případě bude mít ochuzený nárok na peněžitou náhradu ve výši takto sjednané úplaty. To se však nevztahuje na případy, kde výše úplaty bude znamenat důvod neplatnosti smlouvy nebo důvod pro zrušení závazku, anebo byla-li výše úplaty takovým důvodem podstatně ovlivněna (§ 2999 odst. 2 OZ). Odlišný rozsah vydání bezdůvodného obohacení pro smlouvenou úplatu je krok správným směrem, protože zachovává vůli smluvních stran o sjednané výši plnění i pro případ vzniku bezdůvodného obohacení. Ochuzený nebude mít nárok na peněžitou náhradu ve výši obvyklé ceny ani v případě, že předmět obohacení bude zničen, ztracen nebo zhoršen za okolností, jež jsou k jeho tíži. V takovém případě mu obohacený podle ustanovení § 2999 odst. 3 OZ nahradí nanejvýš tolik, kolik ušetřil na vlastním majetku.

Rozhodující vliv na rozsah vydání bezdůvodného obohacení, na rozdíl od úpravy v OZ 1964, bude mít dobrá víra obohaceného.

Základním pravidlem (§ 3000 OZ) je, že poctivý příjemce je povinen vydat obohacení pouze v rozsahu, v jakém trvá při uplatnění práva ochuzeným. V tomto ustanovení je možné vidět paralelu jednak s Principy, podle kterých se přihlíží k pozbytí obohacení v dobré víře („disenrichment“), a také s námitkou změny právního postavení obohaceného („change of position“) podle anglického práva. Souhlasím s touto novou úpravou rozsahu vydání bezdůvodného obohacení, protože chrání práva obohaceného nabytá v dobré víře. Ohledně plodů a užitků z obohacení má poctivý příjemce stejná práva jako poctivý držitel. Tomu podle ustanovení § 996 OZ náleží všechny plody věci, jakmile se oddělí, a všechny již vybrané užitky, které za držby dospěly. Může se stát, že poctivý příjemce předmět obohacení zcizí, proto jsou v § 3001 odst. 1 OZ pravidla vypořádání mezi ochuzeným a takovým převodcem. V případě, že zcizí předmět obohacení za úplatu, vydá ochuzenému buď peněžitou náhradu, anebo to, co obdržel za

¹⁵⁵ ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. s. 1060.

převod, přičemž volba náleží samotnému obohacenému. Jestliže ale poctivý příjemce zcizí věc bezúplatně, úplně pozbyl obohacení a ochuzenému nemusí vydat nic. Ochuzený se však může domáhat vydání předmětu obohacení po jeho nabyvateli, a to jen v případě, že ten nebyl v dobré víře. Ochuzený má vedle toho ale zachována vlastnická práva, na základě kterých se může domáhat vydání svých věcí podle ustanovení o věcných právech.¹⁵⁶ Obohacený je chráněn i v případě nabytí obohacení bez vlastního souhlasu. U tohoto tzv. nuceného obohacení v případě, že jej nelze dobře vydat, bude obohacený povinen k jeho náhradě pouze tehdy, pokud by neposkytnutím náhrady ochuzenému vznikl stav zjevně odporující dobrým mravům (§ 3001 odst. 2 OZ). Právo smluvní strany, která plnila na základě neplatné nebo zrušené smlouvy, na peněžitou náhradu vůči druhé smluvní straně, není dotčeno těmito popsányi ustanoveními. Navíc podle § 3002 odst. 2 OZ bude muset obohacený v dobré víře, který užívá věc na základě neplatné úplatné smlouvy, poskytnout náhradu za užívání pouze do výše odpovídající jeho prospěchu.

Nepoctivý příjemce je podle ustanovení § 3003 OZ povinen vydat, co nabyl v době, kdy obohacení získal. Musí ochuzenému rovněž vydat vše, co obohacením nabyl, včetně plodů a užitků, a nahradit ochuzenému užitek, který by byl sám získal (§ 3004 odst. 1 věta první OZ). I nepoctivý příjemce může předmět obohacení zcizit. V takovém případě ale při vydávání obohacení bude mít volbu ochuzený, zda bude požadovat peněžitou náhradu nebo přímo to, co obohacený utržil za převod (§ 3004 odst. 1 věta druhá OZ).

Naznačila jsem již na několika místech této práce, že nový občanský zákoník přináší novinku i v podobě tzv. sankčního bezdůvodného obohacení. Bude se vztahovat pouze na případy, kdy bezdůvodné obohacení bude nabyto zásahem do přirozeného práva člověka chráněného ustanoveními první části OZ. Podle § 3004 odst. 2 OZ bude moci ochuzený, s jehož hodnotami týkajícími se jeho osobnosti bude neoprávněně nakládáno, v takovém případě požadovat místo obohacení (se všemi užitky a plody i náhradou užitku ochuzeného), částku ve výši dvojnásobku odměny obvyklé za udělení

¹⁵⁶ ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. s. 1061.

souhlasu s takovým nakládáním s hodnotami týkajícími se osobnosti člověka. Je-li pro to spravedlivý důvod, může dokonce soud podle tohoto ustanovení rozsah takového plnění ochuzenému přiměřeně zvýšit.

Ustanovení § 3005 OZ, obdobně jako § 458 OZ 1964, stanoví, že ten, kdo předmět bezdůvodného obohacení vydává, má právo na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil, a může od věci oddělit (*ius tollendi*) vše, čím ji na svůj náklad zhodnotil, je-li to možné bez zhoršení podstaty věci.

Právo ochuzeného na vydání bezdůvodného obohacení vzniká již samotným vznikem závazkového vztahu, nemusí jej tedy uplatnit u soudu. Soudní cesta přichází v úvahu až tam, kde obohacený nebude plnit svou povinnost vydat bezdůvodné obohacení dobrovolně. Obdobně jako v OZ 1964, ani nový občanský zákoník neobsahuje lhůtu k plnění obohaceným, proto se použijí obecná ustanovení OZ o splnění závazků. V případě, že se strany dohodnou na čase plnění, je obohacený povinen plnit i bez vyzvání ochuzeným (§ 1958 odst. 1 OZ). Jinak je ochuzený oprávněn požadovat vydání bezdůvodného obohacení od obohaceného ihned po tom, co se dozví o vzniku obohacení a osobě obohaceného, a obohacený je poté povinen splnit bez zbytečného odkladu (§ 1958 odst. 2 OZ).

4.5 Promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení

Promlčení je v novém občanském zákoníku upraveno v části první – Obecná část, hlavě páté – Právní skutečnosti, díle třetím – Promlčení a prekluze, oddíle prvním – Promlčení. Subjektivní promlčecí lhůta je podle § 629 odst. 1 OZ tříletá. Tato lhůta začíná běžet ode dne, kdy právo na vydání bezdůvodného obohacení mohlo být uplatněno poprvé u soudu (nebo jiného orgánu veřejné moci nebo v rozhodčím řízení), přičemž právo může být u soudu (nebo jiného orgánu veřejné moci nebo v rozhodčím řízení) uplatněno poprvé tehdy, když se ochuzený dozví o okolnostech rozhodných pro počátek běhu promlčecí lhůty, anebo kdy se o nich dozvědět měl a mohl (§ 619 OZ). Pro počátek běhu subjektivní promlčecí lhůty je u práva na vydání bezdůvodného obohacení, stejně jako tomu bylo u staré právní úpravy, podle § 621 OZ rozhodná

vědomost ochuzeného o vzniku bezdůvodného obohacení a o osobě povinné k jeho vydání. Objektivní promlčecí lhůta činí podle § 638 odst. 1 OZ deset let ode dne, kdy k bezdůvodnému obohacení došlo. Pokud však bylo bezdůvodné obohacení nabyto úmyslně, promlčí se právo na jeho vydání nejpozději za patnáct let ode dne, kdy k bezdůvodnému obohacení došlo (§ 638 odst. 2 OZ). Nový občanský zákoník přináší v § 630 OZ možnost, aby si strany ujednaly odlišnou délku promlčecí lhůty, nejkratší však jeden rok a nejdelší v trvání patnácti let. K takovému ujednání se však nebude přihlížet, pokud by bylo sjednáno v neprospěch slabší strany závazkového právního vztahu (osoba omezená na svéprávnosti, spotřebitel, nájemce, osoba vystupující vůči podnikateli mimo souvislost s vlastním podnikáním), a u kratší promlčecí lhůty ani tehdy, pokud půjde o právo na plnění vyplývající z újmy na svobodě, životě nebo zdraví nebo o právo vzniklé z úmyslného porušení povinnosti.

Před nabytím účinnosti nového občanského zákoníku, kdy byl ještě účinný zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, existovala v českém právu dvojkolejnost občanskoprávních a obchodněprávních závazkových vztahů. Samotný obchodní zákoník však úpravu bezdůvodného obohacení neobsahoval, proto se i na bezdůvodné obohacení vzniklé při obchodněprávních vztazích použila úprava obsažená v OZ 1964. Konstantní judikatura¹⁵⁷ dospěla k závěru, že ačkoli se na tyto vztahy použila úprava bezdůvodného obohacení z občanského zákoníku (OZ 1964), vztah zůstal obchodněprávním, a proto i promlčecí lhůta byla čtyřletá podle § 397 obchodního zákoníku.

Podle přechodných ustanovení nového občanského zákoníku (§ 3036 OZ) se budou podle dosavadních právních předpisů až do svého uplynutí posuzovat všechny lhůty a doby, které začaly běžet přede dnem nabytí účinnosti nového občanského zákoníku, jakož i lhůty a doby pro uplatnění práv, která se řídí dosavadními právními předpisy, i když začnou běžet po dni nabytí účinnosti občanského zákoníku.

¹⁵⁷ Srov. např. rozsudek NS ČR ze dne 18. 6. 2003 sp. zn. 35 Odo 619/2002, uveřejněn ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu pod č. 26/2004. In LAVICKÝ, P. *Přehled judikatury ve věcech bezdůvodného obohacení*. 2., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. s. 657.

ZÁVĚR

Cílem předkládané diplomové práce bylo čitateli přinést srozumitelnou analýzu a srovnání právních norem, které regulují bezdůvodné obohacení v anglickém a českém právu. Tento cíl jsem se snažila naplnit tím, že jsem kriticky analyzovala a srovnávala příslušná zákonná ustanovení, judikaturu a názory odborníků z anglického i českého práva. Věřím, že se mi podařilo překonat opisnou úroveň psaní a dosáhnout tak úrovně analytické. Tato práce se nesnaží o určení „lepšího práva“. Je zřejmé, že oba tyto právní řády patří do odlišných právních systémů common law a kontinentálního právního systému a fungují na jiných základech. Analyzovala jsem rozdíly i podobnosti a poukázala jsem na problémy s aplikací i interpretací právních norem bezdůvodného obohacení v obou zemích. Ze zákonných ustanovení a soudních rozhodnutí uvedených v této diplomové práci by mělo být zřejmé, že anglické a české právo bezdůvodného obohacení dosahují podobných výsledků pomocí aplikace vlastních odlišných pravidel. Tím bych chtěla poukázat na skutečnost, že původní myšlenka bezdůvodného obohacení v obou právních řádech je obnova majetkové rovnováhy, která nastala neodůvodněným nabytím obohacení jedné osoby na úkor jiného.

Evropské právo je neoddělitelnou součástí práva členských států Evropské unie a má na ně velký vliv. Studijní skupiny uvedené ve druhé kapitole již dlouhou dobu pracují na přípravě jednotných pravidel pro mnoho odvětví soukromého práva a právo bezdůvodného obohacení není výjimkou. Z tohoto důvodu uvádím ve srovnání práva bezdůvodného obohacení i Návrh společného referenčního rámce a Principy evropského práva bezdůvodného obohacení.

Anglické právo bezdůvodného obohacení je především založeno na judikatuře, která je předmětem rozboru ve třetí kapitole. Tento rozbor je zaměřen na předpoklady vzniku práva na vydání bezdůvodného obohacení v anglickém právu, jejich historický vývoj a srovnání s českým právem tam, kde to bylo vhodné.

Českému právu bezdůvodného obohacení je věnována čtvrtá kapitola. Významnou část této kapitoly zabírá vývoj bezdůvodného obohacení v České republice před 1. lednem 2014, kdy nabyl účinnosti zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který přinesl do českého soukromého práva největší změnu za posledních dvacet let. Pozornost je také zaměřena na jednotlivé předpoklady vzniku bezdůvodného obohacení.

Tyto předpoklady vycházejí ze samotného zákonného textu, za účinnosti občanského zákoníku z roku 1964 však byly dotvářeny judikaturou českých soudů. Proto se dá očekávat, že případné nejasnosti v nové právní úpravě bezdůvodného obohacení budou rovněž řešeny až v judikatuře a odborné literatuře k tomuto institutu.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

an.	a následující
cit.	citováno
č.	číslo
čl.	článek
ČR	Česká republika
DCFR	Návrh společného referenčního rámce
EU	Evropská unie
např.	například
n. l.	našeho letopočtu
NS ČR	Nejvyšší soud České republiky
NS ČSR	Nejvyšší soud České socialistické republiky
NSS ČR	Nejvyšší správní soud České republiky
odst.	odstavec
OZ	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
OZ 1811	zákon č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů
OZ 1950	zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
OZ 1964	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
PEL	Principy evropského práva
PECL	Principy evropského smluvního práva
PETL	Principy evropského deliktního práva
pozn.	poznámka
Principy	Principy evropského práva bezdůvodného obohacení
Původní OZ 1964	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (v původním znění)
resp.	respektive
s.	strana
Sb.	Sbírka zákonů

Sb. z. s.	Sbírka zákonů soudních
srov.	srovnejte
tzv.	takzvaný
ÚS ČR	Ústavní soud České republiky
ust.	ustanovení

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

MONOGRAFIE

BEATSON, J., SCHRAGE, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003. 640 s. ISBN 1-84113-126-1.

BOGUZSAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha: ASPI Publishing, 2004. 347 s. ISBN 80-7357-030-0.

BURROWS, A. *The Law of Restitution. Third edition*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 792 s. ISBN: 978-0-19-929652-1.

ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. 1119 s. ISBN: 978-80-7208-922-2.

ELIÁŠ, K. a kol. *Občanské právo pro každého: pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR ve spolupráci s advokátní kanceláří PRK Partners, 2013. 320 s. ISBN 978-80-7478-013-4.

ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník: velký akademický komentář: úplný text zákona s komentářem, judikaturou a literaturou podle stavu k 1. 4. 2008. 1. svazek (§ 1 – 487)*. 2. vydání. Praha: Linde, 2008. 1391 s. ISBN 978-80-7201-687-7.

KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s. ISBN 80-7179-031-1.

LAW, J., MARTIN, E. A. *A Dictionary of Law. Seventh edition*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 624 s. ISBN 978-0-19-955124-8.

LAVICKÝ, P. *Přehled judikatury ve věcech bezdůvodného obohacení*. 2., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. 812 s. ISBN 978-80-7357-857-2.

REBRO, K. *Latinské právní výrazy a výroky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. 280 s. ISBN 978-80-7357-915-9.

ANDRES, B., HARTMANN A., ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl šestý (§ 1342 až 1502). Reprint původního vydání z roku 1937.* Praha: Codex Bohemia, 1998. 600 s. ISBN 80-85963-99-X.

SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K. *Civilní kodexy 1811-1950-1964.* 1. vyd. Brno: Doplněk, 1993. 594 s. ISBN 80-85765-08-X.

SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva.* Praha: Lexis Nexis, 2004. 376 s. ISBN 80-86199-89-4.

ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., a kol. *Občanské právo hmotné.* 5., jubilejní a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. ISBN 978-80-7357-473-4. 550 s.

ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., a kol. *Občanský zákoník: komentář.* 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008. 1221 s. ISBN 978-80-7400-004-1.

ODBORNÉ PUBLIKACE

ADAMOVIČ, H. *Bezodůvodné obohacení.* in *Rekodifikace a praxe.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. Roč. 2013, č. 9. s. 5-10

Communication From The Commission To The European Parliament And The Council: *A More Coherent European Contract Law. An Action Plan.* COM(2003) 68 final.

Dostupné na: [http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0068:FIN:EN:PDF)

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0068:FIN:EN:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0068:FIN:EN:PDF). [cit. dne 1. 2. 2014]

ČUHELOVÁ, K., SPÁČIL, O. *Plnění vyživovací povinnosti za jiného v novém občanském zákoníku.* in *Právní rozhledy.* Praha: C. H. Beck, 2012. roč. 2012. č. 23-24. s. 855-859

EUROPEAN UNION COMMITTEE OF THE HOUSE OF LORDS. *European Contract Law: the Draft Common Frame of Reference. Report with Evidence*. (červen 2009).

Dostupné na:

<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200809/ldselect/ldecom/95/95.pdf>.

[cit. dne 1. 2. 2014]

GUMMOW, W. M. C. *Moses v. Macferlan 250 Years On*. 68 Wash. & Lee L. Rev. 881 (2011). Dostupné na: <http://scholarlycommons.law.wlu.edu/wlulr/vol68/iss3/4/>. [cit. dne 6. 2. 2014]

LAYCOCK, D. *Restoring restitution to the canon*. Mich. L. Rev. Vol. 110 (duben 2012) 929-952.

Dostupné na: <http://www.michiganlawreview.org/assets/pdfs/110/6/Laycock.pdf>. [cit. dne 6. 2. 2014]

LAW COM. No. 227. *Restitution: Mistakes of Law and Ultra Vires Public Authority Receipts and Payments*. Listopad 1994. Dostupné na: <http://www.bailii.org/ew/other/EWLC/1994/227.pdf>. [cit. dne 11. 2. 2014]

PETROV, J. *Bezdivodné obohacení v NOZ: reakce na příspěvek prof. Tichého*. in Bulletin advokacie. Praha: Česká advokátní komora, 2011. roč. 2011, č. 5. s. 27-33

PILÍK, V. *K tzv. morálnímu obohacení*. in Časopis Všeprd. Praha: Spolek českých právníků Všeprd, 2013. Dostupné na: <http://casopis.vseprd.cz/2013/11/k-tzv-moralnimu-oboheceni/>. [cit. dne 12. 2. 2014]

RICKETT CH., GRANTHAM, R. *On the subsidiarity of unjust enrichment*. L.Q.R. 2001, 117(Apr), 273-299. [cit. dne 7. 2. 2014]. Dostupné dostupné v právní databázi Westlaw International přes Centrální autentizační službu Univerzity Karlovy

Sdělení Komise Evropskému Parlamentu a Radě: *Evropské smluvní právo a přezkum acquis: cesta vpřed*. KOM(2004) 651 v konečném znění. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0651:FIN:CS:PDF>. [cit. dne 1. 2. 2014]

SMITS, J. *Scotland as a Mixed Jurisdiction and the Development of European Private Law: Is There Something to Learn from Evolutionary Theory?* EJCL Vol 7.5 (prosinec 2003). Dostupné na: <http://www.ejcl.org/75/art75-1.PDF>. [cit. dne 31. 1. 2014]

STEIN, P. G. *Roman Law, Common Law, and Civil Law*. 66 Tul. L. Rev. 1591 (1991-1992). Dostupné na: <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/tulr66&div=50&id=&page=> (prostřednictvím vzdáleného přístupu přes Centrální autentizační službu Univerzity Karlovy). [cit. dne 31. 1. 2014]

STUDY GROUP ON A EUROPEAN CIVIL CODE. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition*. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf. [cit. dne 3. 2. až 10. 2. 2014]

STUDY GROUP ON A EUROPEAN CIVIL CODE. *Principles of European Unjustified Enrichment Law*. Dostupné na: http://sgecc.net/pages/downloads/articles_27.02.06.doc. [cit. dne 5. 2. až 10. 2. 2014].

TICHÝ, L. *Bezduvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. in Bulletin advokacie. Praha: Česká advokátní komora, 2011. roč. 2011, č. 5. s. 15-26

PŘÁVNÍ PŘEDPISY

Zákon o promlčení z roku 1980 („Limitation Act 1980“)

Zákon o zrušených smlouvách z roku 1943 („Law Reform (Frustrated Contracts) Act 1943“)

Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

Zákon č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého

Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

SOUDNÍ ROZHODNUTÍ

Anglické soudy (dostupné v právní databázi Westlaw International přes Centrální autentizační službu Univerzity Karlovy)

Barton (Alexander) v. Armstrong (Alexander Ewan). Rozhodnutí Státní rady (Austrálie) ze dne 5. 12. 1973 cit. podle [1976] A.C. 104

BP Exploration Co (Libya) Ltd v. Hunt (No.2). Rozhodnutí Soudu královny lavice ze dne 16. 3. 1979 cit. podle [1979] 1 W.L.R. 783

Chief Constable of Greater Manchester Police v. Wigan Athletic AFC Ltd. Rozhodnutí Odvolacího soudu ze dne 19. 12. 2008 cit. podle [2008] EWCA Civ 1449

Cressman v. Coys of Kensington (Sales) Ltd. Rozhodnutí Odvolacího soudu ze dne 5. 2. 2004 cit. podle [2004] EWCA Civ 47

Fibrosa Spolka Akcyjna v. Fairbairn Lawson Combe Barbour Ltd. Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 15. 6. 1942 cit. podle [1943] A.C. 32

Foskett v. McKeown and Others. Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 18. 5. 2000 cit. podle [2001] 1 A.C. 102.

Kleinwort Benson Ltd v. Lincoln City Council. Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 29. 10. 1998 cit. podle [1999] 2 A.C. 349

Lipkin Gorman v. Karpnale Ltd. Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 6. 6. 1991 cit. podle [1991] 2 A.C. 548

Moses v. Macferlan. Rozhodnutí Soudu královské lavice ze dne 19. 5. 1760 cit. podle (1760) 2 Burrow 1005

Nadeem Ahmed Khan v. Louis Permyer. Rozhodnutí Odvolacího soudu ze dne 22. 6. 2000 cit. podle 2000 WL 97609

Portman Building Society v. Hamlyn Taylor Neck. Rozhodnutí Odvolacího soudu ze dne 22. 4. 1998 cit. podle [1998] P.N.L.R. 664

Sempra Metals Limited v. Inland Revenue Commissioners. Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 18. 7. 2007 cit. podle [2007] UKHL 34

Universe Tankships Inc of Monrovia v. International Transport Workers Federation (The Universe Sentinel). Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 1. 4. 1982 cit. podle [1983] 1 A.C. 366

Weld-Blundell and Others v. Synott. Rozhodnutí Soudu královské lavice ze dne 29. 4. 1940 cit. podle [1940] 2 K.B. 107.

Woolwich Equitable Building Society v. Inland Revenue Commissioners. Rozhodnutí Sněmovny lordů ze dne 20. 7. 1992 cit. podle [1992] 3 W.L.R. 366

České soudy

Nález ÚS ČR ze dne 22. 2. 2006 sp. zn. II. ÚS 471/05, uveřejněn ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu pod č. 43/2006

Nález ÚS ČR ze dne 10. 10. 2007 sp. zn. I. ÚS 383/05, uveřejněn ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu pod č. 156/2007

Rozsudek NSS ČR ze dne 28. 5. 2009 sp. zn. 6 Ads 16/2009, uveřejněn ve Sbírce rozhodnutí Nejvyššího správního soudu pod č. 1916/2009

Stanovisko občanskoprávního kolegia NS ČSR k žalobám o vydání neoprávněného majetkového prospěchu ze dne 28. 3. 1975 sp. zn. Cpj 34/74, uveřejněno ve Sbírce rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu pod č. R 26/1975

Rozsudek NS ČSR ze dne 31. 10. 1984 sp. zn. 2 Cz 40/1984, uveřejněn ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu pod č. R 29/89

Rozsudek NS ČR ze dne 18. 6. 2003 sp. zn. 35 Odo 619/2002, uveřejněn ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu pod č. 26/2004

Rozsudek NS ČR ze dne 23. 3. 2004 sp. zn. 29 Odo 487/2001

Rozsudek NS ČR ze dne 15. 12. 2005 sp. zn. 33 Odo 871/2005

Usnesení NS ČR ze dne 20. 3. 2007 sp. zn. 33 Odo 431/2005

Rozsudek NS ČR ze dne 28. 5. 2008 sp. zn. 32 Odo 970/2006

Usnesení NS ČR ze dne 30. 10. 2008 sp. zn. 33 Odo 1322/2006

Rozsudek NS ČR ze dne 29. 1. 2009 sp. zn. 23 Odo 954/2006

Rozsudek NS ČR ze dne 14. 7. 2010 sp. zn. 31 Cdo 2250/2009, uveřejněn ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu pod č. 32/2011

Usnesení NS ČR ze dne 14. 9. 2010 sp. zn. 28 Cdo 2122/2010

Rozsudek NS ČR ze dne 3. 11. 2010 sp. zn. 28 Cdo 2619/2010

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

<http://knihovna.prf.cuni.cz/pravnicke-databaze-1404042550.html>

<http://www.publications.parliament.uk/>

<http://www.sgecc.net/>

<http://www.egtl.org/>

<http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/287/PETLCzech.pdf>

<http://cpk.prf.cuni.cz/prof-judr-lubos-tichy-csc-a-21.html>

<http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>

http://ec.europa.eu/justice/index_en.htm#newsroom-tab

<http://scholarlycommons.law.wlu.edu/>

[http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/Skabelon/pecl_eng
elsk.htm](http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/Skabelon/pecl_eng
elsk.htm)

<http://ejcl.org/>

<https://www.academia.edu/>

<http://casopis.vsehrd.cz/>

<http://obcanskyzakonik.justice.cz/texty-zakonu/>

<http://www.nsoud.cz/>

<http://nalus.usoud.cz/Search/Search.aspx>

<http://www.ali.org/>

ABSTRAKT

BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ PODLE ANGLICKÉ A ČESKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY

Tématem předkládané diplomové práce je „Bezdůvodné obohacení podle anglické a české právní úpravy“. Jejím cílem je přinést srozumitelnou analýzu a srovnání právních norem upravujících tento institut v anglickém a českém právu. Práce je systematicky rozdělena do čtyř kapitol, jež jsou poté dále členěny.

První kapitola uvádí čtenáře do tématu bezdůvodného obohacení. Nejprve je nastíněn stručný historický přehled a popis právní povahy bezdůvodného obohacení. Tato kapitola rovněž přináší základní srovnání common law systému a kontinentálního právního systému, do kterých anglické i české právo patří.

Úprava bezdůvodného obohacení na evropské úrovni je předmětem analýzy ve druhé kapitole. Jsou představeny vybrané právní instrumenty evropského práva soukromého, konkrétně Návrh společného referenčního rámce a Principy evropského práva bezdůvodného obohacení, jež obsahují nezávazná právní pravidla pro fungování institutu bezdůvodného obohacení.

Třetí kapitola je zaměřena na anglické právo bezdůvodného obohacení. Přináší analýzu předpokladů vzniku bezdůvodného obohacení podle anglické právní úpravy. Těmito předpoklady, jež mají základ v judikatuře anglických soudů, jsou (1) obohacení, (2) na úkor ochuzeného, (3) existence důvodu neospravedlnitelnosti obohacení a (4) neexistence okolnosti, která by vylučovala vznik bezdůvodného obohacení na straně obohaceného. Rozsah a způsob vydání bezdůvodného obohacení společně s promlčením práva na vydání bezdůvodného obohacení jsou zmíněny v závěru třetí kapitoly.

Čtvrtá kapitola se zabývá českou právní úpravou bezdůvodného obohacení. První podkapitola je zaměřena na srovnání bezdůvodného obohacení v občanských zákonících od roku 1811 do současnosti. Následující podkapitoly poté analyzují bezdůvodné obohacení podle zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Nejprve jsou představeny nejvýznamnější změny bezdůvodného obohacení, které přinesla nová právní úprava. Dále pak navazuje výklad o jednotlivých skutkových okolnostech vzniku

bezdůvodného obohacení, a to plnění bez právního důvodu, plnění z právního důvodu, který odpadl, protiprávní užití cizí hodnoty a přijetí plnění za jiného. Závěr čtvrté kapitoly patří rozsahu a způsobu vydání bezdůvodného obohacení a promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení.

ABSTRACT

UNJUST ENRICHMENT UNDER ENGLISH AND CZECH LAW

The topic of presented thesis is “Unjust Enrichment under English and Czech Law”. It aims to provide a comprehensive analysis and comparison of legal rules governing unjust enrichment in English and Czech law. The thesis is systematically divided into four principal chapters which are further subdivided.

The first chapter presents an introduction to unjust enrichment. It provides a brief historical overview and a description of legal nature of unjust enrichment. It also aims to bring a basic comparison of the common law system and the civil law system to which English law and Czech law belong.

Unjust enrichment on the European level is analysed in the second chapter. Two chosen soft law instruments of the European private law are presented here, namely Draft Common Frame of Reference and Principles of European Law of Unjust Enrichment, which set forth non-binding rules for the functioning of unjust enrichment.

The third chapter is focused on the English law of unjust enrichment. It primarily brings the analysis of the requirements of unjust enrichment under English law. These requirements, which are based on the case law of the English courts, are as follows: (1) benefit, (2) at the claimant’s expense, (3) unjust factor, and (4) lack of defence. Remedies that are available for the claimant in the case of unjust enrichment as well as the limitation period of such claim are mentioned in the end of the third chapter.

The fourth chapter addresses the Czech legal rules of unjust enrichment. The first subchapter compares the provisions on unjust enrichment in the Czech civil codes from 1811 to present. Subsequent subchapters target unjust enrichment under Act No. 89/2012 Coll., Civil Code., starting with the most significant changes to unjust enrichment brought by the new legislation. It continues with the particular situations that may lead to unjust enrichment such as consideration provided without a legal ground or unlawful use of valuables of another. The fourth chapter ends with the remedies and limitation period for the claim for unjust enrichment.

KLÍČOVÁ SLOVA

Bez důvodné obohacení

Dobrá víra

Srovnání právní úpravy

KEY WORDS

Unjust enrichment

Good faith

Comparison of legal rules